

Домашните наспроти
странските директни
инвестиции
во Република Македонија:
политики за поддршка
и нивните ефекти

**Олеснувања за СДИ и нееднаков третман на домашните инвеститори
во Македонија: Причини и последици**

АВТОРИ:

**Ристо Карајков
Љупчо Деспотовски
Марија Сунчевска**

**Бенефити и трошоци од странските директни инвестиции во
технолошко-индустриските развојни зони:**

Случај: Македонија за периодот 2007-2014 година

АВТОРИ:

**Весна Гарванлиева-Андонова
Марјан Николов
Габриела Димовска
Игор Митевски**

ДИЗАЈН:

Владимир Ѓорѓевски

ПЕЧАТИ:

ГАЈА ДИЗАЈН

**British Embassy
Skopje**

Оваа публикација беше овозможена со поддршка на Британската амбасада Скопје во рамките на проектот Дијалози за визија кој се имплементираше преку Институтот за европска политика. Наведените мислења во оваа публикација се мислења на авторите и не ги одразуваа секогаш мислењата на Британската амбасада во Скопје

СОДРЖИНА:

4. Олеснувања за СДИ и нееднаков третман на домашните инвеститори во Македонија: Причини и последици

- 4. Вовед
- 5. Методологија
- 6. Меѓународниот контекст за олеснувања за СДИ
- 14. Негативните ефекти на олеснувањата за СДИ
- 16. Заклучоци и мислења за политиките
- 18. Референции
- 20. Анекс 1
- 21. Анекс 2: Резултати од анкетата со деловните раководители

33. Бенефити и трошоци од странските директни инвестиции во технолошко-индустриските развојни зони:

Случај: Македонија за периодот 2007-2014 година

- 36. Вовед
- 38. Странските директни инвестиции во Македонија и регулативата
- 38. Вкупни странски директни инвестиции
- 40. Регулатива за олеснувања и државна помош за СДИ во ТИРЗ
- 42. Стимулации за странски директни инвестиции во технолошко-индустриските зони
- 43. Преглед на постоечки истражувања
- 43. Клучно прашање
- 44. Пристап и методологија
- 44. Опсег, ограничувања
- 45. Бенефити – методологија, претпоставки и анализа
- 48. Трошоци – методологија, претпоставки и анализа на трошоци
- 54. Опортунитетен трошок – колкава е загубата во даноци?
- 56. Дополнителни индиректни бенефити
- 58. Препораки за унапредување на политиките за привлекување странски инвестиции
- 59. Користена литература и извори
- 61. Анекс

Олеснувања за СДИ и нееднаков третман на домашните инвеститори во Македонија: Причини и последици

Ристо Карајков; Љупчо Деспотовски; Марија Сунчевска

Вовед

Во 2006 година, со доаѓањето на власт на новата десничарска влада, Република Македонија започна агресивна политика на промоција на СДИ. Земјата направи целосна промена од претходната политика на пасивност кон СДИ, во амбициозна политика на промоција на СДИ. Се измени законодавството и институционалната рамка и започна проактивно барање странски инвеститори.

Олеснувањата за локација (локациски олеснувања) се клучен дел од стратегијата на Македонија за промоција на СДИ и опфаќаат привремено намалување или елиминација на даноците, субвенции за увоз, субвенции за работничките придонеси, грантови за инфраструктура, субвенционирано градежно земјиште, како и дополнителни олеснувања. Олеснувањата им се нудат на нови гринфилд-инвеститори во посебни производствени сектори. Таквите инвеститори се ориентирани на извоз и можат да се категоризираат како инвеститори што бараат ефикасност.¹ Олеснувањата првенствено им се нудат на инвеститори што се сместени во технолошко-индустриските зони што ги воспостави владата, но има и случаи на инвеститори што добиле олеснувања, а се сместени надвор од зоните. Посебниот износ на олеснителниот пакет се смета за класифицирана информација, која не е достапна на јавноста.

Новата политика на промоција на СДИ стана поларизирачко политичко прашање во земјата. Клучните прашања на разидување се потенцијалната корист од олеснувањата, квалитетот на владино-субвенционираните работни места во новите странски фабрики, недостигот на транспарентност во обезбедувањето олеснувања и прашањето за нееднаков третман на странските и домашните инвеститори.

Оваа анализа посебно ќе се фокусира на прашањето на нееднаков третман на странски и домашни инвеститори или, со други зборови, дискриминацијата на домашните инвеститори преку фаворизирање СДИ преку олеснувањата. Ова прашање, покрај тоа за мерење на ефектите од СДИ, е едно од најистакнатите прашања во јавната дебата.

Од посебен интерес на оваа анализа е степенот и посебните димензии на аргументот дека домашните инвеститори се предмет на нееднаков третман во однос на владините олеснувања за СДИ. Аргументот го имаат објаснето деловните здруженија, а за него расправаат и независните и опозициски ориентираните медиуми, стручната заедница, но и политичките партии.

Со овој текст се прави обид да се истражи овој аргумент и колку е силна реакцијата кон него во деловната заедница во Македонија. Дополнително, анализата се обидува и да истражи колку е вообичаено ова прашање во рамките на македонското искуство на промоција на СДИ. Дали други земји каде што има олеснувања за СДИ го искусиле прашањето и на кој начин? Ако го искусиле, кои биле ефектите од дебатата за ова прашање или, пак, спротивставувањето кон олеснувањата за СДИ, особено за политиката на промоција на СДИ?

¹Според тоа како е накусо претставено кај Нарула и Белак (Narula & Bellak (2009: 74)), „генерално е познато дека има четири главни мотиви за странски инвестиции: 1) да се бараат природни ресурси; 2) да се бараат нови пазари; 3) да се реструктурира постојното странско производство преку рационализација; како и 4) да се бараат стратешки поврзани создадени средства. Овие, од друга страна, можат главно да се поделат во два типа. Првите три претставуваат мотиви што главно се карактеризираат со експлоатација на средства, односно, главната цел на претпријатието-инвеститор е да генерира економска рента преку искористување на постојните средства на дадена фирма. Последново е пример на активност за зголемување на средствата“. Според нив, посиромашните земји „не е веројатно да привлечат многу СДИ за зголемување на средствата, туку кај нив има тенденција да добиваат СДИ што главно бараат ресурси, бараат пазар или бараат ефикасност (Narula & Bellak, 2009: 74)“.

Методологија

Фокусот на анализата е на Република Македонија. Но, неопходна е компаративната димензија со цел да се разбере природата на овој феномен и да се разгледаат алтернативни политики засновани врз меѓународно искуство. За таа цел, се спроведе преглед на достапна литература што се фокусира врз прашањето на локациски олеснувања за СДИ и поврзаноста со влијанието на дискриминацијата врз домашните инвеститори.

Освен тоа, спроведен е преглед и на медиумската покриеност на истово прашање. Прегледот на литературата опфати и широко пребарување документи за олеснувања за СДИ и за нееднаков третман на домашните инвеститори, генерално, но исто така, особено се фокусираше на политиките за промоција на СДИ во други транзициски земји од Централна и Источна Европа (ЦИЕ). Прегледот на медиумите, исто така, го следеше овој образец. Иако за искуството на земјите од ЦИЕ во однос на промоцијата на СДИ има многу литература, сепак, во текот на истражувањето се откри дека на прашањето од директен интерес, односно за поврзаноста на олеснувањата за СДИ и нееднаквиот третман на домашните инвеститори, е посветен прилично мал дел од литературата. Прегледот на медиумите во ЦИЕ, исто така, откри малку информации, особено поради фактот што прилично малку таков материјал може да се најде онлајн. Јазичната бариера е и дополнителна пречка. Но, и покрај тоа, сепак постојат индикации дека ова прашање во минатото го привлекувало вниманието на медиумите во овие земји. Едно пофокусирано истражување на медиумските архиви во овие земји дефинитивно ќе открие многу материјал. Таквиот потфат сепак е надвор од опфатот на оваа анализа.

Пристапот што се користи во анализата е пристап на генерални споредби со искуствата од поширокиот регион. Ова, главно, служи за да се истражат потенцијалните заеднички карактеристики од искуството со олеснувања за СДИ. Освен тоа, анализата опфаќа и потесни споредби со Србија, заради очигледните релевантни сличности со Македонија. Нејзината тековна политика на промоција на СДИ, исто така, се потпира на великодушни локациски олеснувања, а аргументот за нееднаков третман на домашните инвеститори во прилог на странците е присутен и таму.

Собирањето податоци во најголем дел се фокусираше на Македонија. Се спроведе интензивен преглед на медиумите со цел да се истражи аргументот за дискриминација на домашните инвеститори. Не беше утврдена домашна литература за ова прашање. Освен тоа, се спроведе и телефонска анкета со 268 деловни раководители и тоа во периодот од 11 до 18 јануари 2016 година. Анкетата се спроведе врз репрезентативен примерок на македонската економија, врз основа на критериуми на сектор на дејност, големина на претпријатие и местоположба. Утврдено е дека има анкета на истата поширока тема, но со различна методологија.² Беа консултирани резултатите од таа анкета што се јавно достапни во резимирана форма.

Анализата детално ги истражува аргументите присутни во скорашното македонско искуство со локациски олеснувања за СДИ. Се користат податоците собрани од општиот преглед на литературата, особено податоците за регионалното искуство, за да се донесат заклучоци и да се дискутира за предизвиците од ваквите политики.

² Извештај за анкетата за испитување на јавното мислење за странските директни инвестиции во Македонија, 2015 година, Здружение на млади аналитичари и истражувачи, достапен на: <http://zmai.mk> (не може да се копира целиот линк).

Меѓународниот контекст за олеснувања за СДИ

Клучниот доказ кај застапниците на аргументот за дискриминација во Македонија е дека домашните инвеститори не добиваат олеснувања какви што добиваат СДИ. Позицијата на власта е дека нормативните услови за да се квалификуваш за олеснувања се еднакви и за домашните и за странските компании, односно, дека нема диференцијален третман. Меѓутоа, во моментот, владата не е во можност да го прикаже тој ефект, односно да покаже дека домашните компании навистина добиваат еквивалентни олеснувања. Очигледно е дека чувството на дискриминација потекнува од фактот што олеснувања се обезбедуваат за СДИ. Ако нема олеснувања или, пак, ако не се толку великодушни, чувството на дискриминација нема да постои. Тогаш се поставува прашањето зошто македонската влада нуди такви поволни олеснувања? Ова е каприц што и не е толку редок кај политичките одлуки во Македонија, прашање на грешна процена, или внимателно разгледана политика?

Земајќи предвид дека во земјата општо недостасува јавна дебата заснована врз информации и докази, особено во текот на мината деценија во текот на владеењето на ВМРО-ДПМНЕ,³ нема информации за тоа како Македонија ја развила својата политика за промоција на СДИ. Следува прашањето како македонската влада дошла до овој модел? Дали ваквиот модел на олеснувања за СДИ е типичен за Македонија или, пак, земјата го изградила врз основа на искуствата од други земји? На ова прашање навистина има одговори во литературата за СДИ, но, земајќи предвид дека сè уште за него нема одговор во македонската дебата, сепак заслужува одредено внимание.

Дискусијата за факторите за привлекување СДИ трае од поодамна и е мошне широка. За целите на оваа анализа се прави разлика меѓу две широки, условни гледишта. Првото и доминантно дискутира за овие фактори на понеутрален начин за економските основи и добрата деловна клима. Иако оваа струја ја признава значајноста на олеснувањата за СДИ, сепак на нив гледа како на помал дел од процесот на промоција на СДИ. Тука се нагласени општите здрави економски политики и доброто владеење.

Другото гледиште има посебен фокус врз владините олеснувања за СДИ. Има политичко-економски пристап и ги смета олеснувањата за клучен дел од промотивната агенда за СДИ и главен фактор што влијае врз изборот на локации на мултинационалните инвестиции.

Според ова гледиште, последните децении сведочат за сè поголем меѓународен натпревар за СДИ. Постојат докази што покажуваат дека динамиката на процесот на нудење на олеснувања за СДИ помеѓу земјите стана еден вид „војна на понуди“, што како поим се користи во литературата. Честопати во оваа дискусија се користи фразата „трка до дното“, со што се означува дека владите честопати се натпреваруваат за инвестицијата меѓу себе. Локациските олеснувања претставуваат клучно оружје во овие „локациски турнири“.

Земјите се разликуваат врз основа на тоа какви видови олеснувања претпочитаат да понудат. Во литературата, на пример, е забележано дека во деведесеттите, земјите од ЦИЕ претпочитале даночни олеснувања, во споредба со земјите-членки на ЕУ, кои повеќе се потpirале на грантови, поради тоа што првите имале помал буџетски капацитет (Dreyhaupt, 2006: 105). Ова е забележано како општа разлика помеѓу побогатите и посиромашните земји (UNIDO, 2003: 8). Меѓутоа, крајниот исход е дека олеснувањата за СДИ се клучниот механизам што земјите-натпреварувачки го користат во процесот на привлекување внатрешни СДИ. Голем број автори го имаат истакнато тој натпревар што се засилуваше во текот на минатите неколку децении (Dreyhaupt, 2006; Oxelheim & Ghauri, 2004; Gurtner & Christiansen, 2008).

³Во текот на минатиот период, Македонија има бележано значаен пад во рангирањето што го спроведуваат главните светски организации-чуvari, а во однос на демократијата и политичките слободи. Во истиот период, земјата има бележано оstar пораст во некои од главните рангирања за деловна клима

Натпреварот се одвива на неколку нивоа. Прво, има натпревар на глобално ниво за привлекување СДИ во даден дел од светот. Второ, има внатрешен регионален натпревар помеѓу земји од даден регион, кој се одвива откако даден инвеститор одлучил да врши скрининг или да инвестира во регионот. Трето, има субнационално ниво на натпревар помеѓу федералните држави, региони, градови или локални власти во рамките на земјите (Dreyhaupt, 2006: 98).

Една димензија на сè посилниот натпревар е зголемениот број учесници. Економиите во развој сè повеќе влегуваат во таа игра. Се забележува дека и индустријализираните земји земаат учество во натпреварот за СДИ. Земјите што имале протекционистичка политика во минатото, сега се отворени кон СДИ. Случаи што се истакнуваат се земји како Шведска и Франција, кои што имаат воспоставено силни агенции за промоција на инвестиции (Dreyhaupt, 2006: 103).

Клучна димензија на сè посилниот натпревар се зголемените олеснувања што им се нудат на странските инвеститори. Оваа појава е документирана и анализирана во голем број студии. Во текот на последните неколку децении, износите на локациски олеснувања што им се нудат на странските инвеститори се мултиплицираа (Dreyhaupt, 2006; Oxelheim & Ghauri, 2004). Предмет на внимание се различни аспекти на оваа појава. Некои автори истакнуваат дека странските инвеститори научија да се пазарат, при што ги тераат владите да се натпреваруваат меѓу себе и да бараат поголеми олеснувања од натпреварувачите – владите, дури и откако донеле одлука на која локација ќе инвестираат. Некои автори, ова го сметаат за типично однесување на барање рента (Thomas, 2011: 2). Забележан е тренд на преплаќање за дадена инвестиција, како дел од војната на понуди помеѓу земјите или регионите. Според некои студии, економиите во развој на крај плаќаат повеќе за дадена инвестиција отколку индустријализираните земји. Според истото гледиште, земјите-членки на ЕУ плаќаат помалку заради регулативата за регионална помош на ЕУ, со која се ограничуваат износите на олеснувањата што можат да се обезбедат (Thomas, 2011: 2). Но, главниот забележан тренд е експоненцијалниот раст на локациски олеснувања во текот на минатите три децении.⁴

Табела 1 во Анекс прикажува податоци за олеснувања за СДИ од селектирани проекти за СДИ во неколку индустриски гранки, каде што се смета дека натпреварот за СДИ е мошне жесток. Треба да се забележи дека толку силен натпревар за СДИ нема во сите индустрии.

Постојат силни индиции дека владите што влегуваат во трката за СДИ мора да го прифатат фактот дека локациските олеснувања се значаен дел од процесот. Тука, секако, е добро познатиот аргумент дека општата деловна клима е од поголемо значење. Меѓутоа, ова може да се сфати и како преголема генерализација, бидејќи различни видови СДИ имаат различни преференци. Според UNIDO, за проектите што барат пазар, големината на пазарот и политиките со кои се регулира се важен фактор во одлуката за инвестиција. Но ова има помало значење за СДИ што бараат ефикасност или се извозно ориентирани, а вакви се и СДИ што ги промовира Македонија.

⁴ Од литературата можат да се дадат неколку примери. Забележувајќи дека поголемиот дел од натпреварот се одвива помеѓу земји во даден регион, па дури и на субнационално ниво, Dreyhaupt (2006: 97) упатува на натпреварот за нова фабрика за БМВ во 2001 година, кога во Европа се натпреваруваа повеќе од 250 локации за инвестиција вредна околу 860 милиони американски долари и околу 5.500 работни места. Победникот е градот Лајпциг „каде што се обезбедија олеснувања што наводно опфатија локација од 495 акри за само 2.23 милиони американски долари, како и околу 244 милиони УСД од ЕУ за локација во неразвиена област. Од локалните власти наводно на располагање е дадена и дополнителна помош поврзана со обука и инфраструктура“ (Dreyhaupt, 2006: 98). Авторот заклучува дека вкупниот трошок за олеснувањата од околу 45.000 американски долари по отворено работно место, од друга страна, е скромен во споредба со „другите деловни на светот каде што натпреварот за СДИ во автомобилската индустрија има достигнато шестцифрени бројки, како во Бразил (340.000 УСД/работно место, Mercedes Benz, 1996), Индија (200.000-420.000 УСД/работно место, Ford, 1997), или САД (166.000 УСД/работно место, Mercedes Benz, 1993)“. Дрејхаупт заклучува дека „во споредба со оскудните 4.000 американски долари по работно место што беа дадени на Хонда како дел од Американскиот пакет олеснувања во 1980 година, сосема е очигледна, драстична и екстремна нагорна спирала“ (Dreyhaupt, 2006: 98). Кога посебно ќе се разгледа трката за СДИ во ЕУ, Oxelheim & Ghauri (2004) му се придружуваат на аргументот на интензивна трка за СДИ помеѓу земјите, а во овој случај, земјите-членки на ЕУ. Тие посебно анализираат како европските политики за усогласување помеѓу земјите-членки влијаат врз нивната промоција на СДИ. Велат дека дури и „кога макрополитиките се заеднички за сите земји-членки... во многу земји се јавуваат селективни, по мерка скроени (наменети за избрани фирми) политики со цел привлекување внатрешни СДИ... владите под притисок не остануваат неактивни да гледаат како сите СДИ завршуваат во соседните земји... [владите] изнаоѓаат нов начин да ги убедат странските инвеститори да ја изберат нивната земја... (2004: 5)“ Исто така, се вели дека во минатите декади, трката се засили, а износите за локациски олеснувања за СДИ пораснаа. Авторите анализираат дека регулативата на ЕУ за државна помош има цел да спречи нефер конкуренција и велат дека голем дел од гринфилд СДИ во земјите-членки на ЕУ се привлекуваат преку помошта што ја дава ЕУ (наводно, до 80% од сите гринфилд СДИ во Ирска). Според нив, натпреварот за СДИ меѓу земјите-членки на ЕУ зема замав и покрај правилата на ЕУ за државна помош (2004: 18)

Студијата на UNIDO бележи дека „климата што ја создаваат политиките е од големо значење за една земја со голем пазар и значителни природни ресурси. За земјите со помали пазари и помалку природни ресурси, да се има активна и фокусирана стратегија за промоција на инвестиции е исто важно како и да се има ефикасна Агенција за промоција на инвестиции (АПИ) што ќе ја спроведува стратегијата (2003: 7)“

Следува заклучокот. Постојат значајни докази претставени во литературата, дека промоцијата на СДИ е силно конкурентна трка што се засилува во последните неколку децении. Пакетите со локациски олеснувања се клучен инструмент на владите во овој процес. Тие нудат и се наддаваат помеѓу себе во обид да привлечат странски инвеститори. Прегледот на медиумите во Македонија нуди неколку примери инвеститори што имаат извршено скрининг во Македонија, но се одлучиле за Србија, или обратно. Ова, секако, не е претставено како војна на понуди, но не е тешко да се забележи таквата динамика.

Како заклучок, македонската политика на великодушни олеснувања за СДИ не е откритие на македонската влада. Таа е прифаќање на правилата на сè поинтензивната трка за СДИ. Литературата и другите достапни податоци покажуваат дека земјите од поширокиот регион на ЦИЕ, кои спроведуваат интензивна промоција на СДИ во деведесеттите, како и земјите од непосредното соседство како Србија, која исто така е во трката, се натпреваруваат на ист начин. Моделот што го разви Македонија, а што се темели на технолошко-индустриските зони, во голема мера е сличен со моделите на земјите од ЦИЕ, како и со Србија.⁵

Накусо, владите што одлучиле да изберат проактивна политика за СДИ се присилени да обезбедат олеснувања. Колку ќе бидат големи олеснувањата зависи од условите во трката. Треба да бидат доволни за да ги победат конкурентите. Македонија тука не е исклучок.

Олеснувања за СДИ и нееднаков третман на домашните инвеститори во Македонија
Воспоставувањето ваков модел во земјата предизвика реакции. Од особен интерес за оваа анализа е реакцијата што се заснова врз аргументот за дискриминација на домашните инвеститори. Бидејќи олеснувања им се даваат само на странските инвеститори, очигледно е дека домашните компании се дискриминираат.

Прегледот на медиумите покажува дека прашањето го имаат покренато деловни раководители, деловни здруженија и организации како што се трговските комори, опозициските политички партии, одредени граѓански организации што се занимаваат со политики за економски развој и, се разбира, медиумите.

Прашањето има и политички набој, бидејќи опозициските партии ја критикуваат власта за дискриминација против домашните компании и предлагаат политики за посилна поддршка за домашните инвеститори кога ќе дојдат на власт. Владата, од друга страна, реагира со аргумент дека условите за добивање државна помош за гринфилд-инвестиции се еднакви и за странските и за домашните компании. Освен тоа, одговорот на владата е дека опозицијата го измислила аргументот за дискриминација на домашните компании. Власта вели и дека перцепцијата за нееднаквост постои како резултат на нејзиниот значаен меѓународен потфат да привлече странски инвеститори, а кој вклучува реклами, роуд-шоуа, итн., кој, според неа, не е потребен за привлекување домашни инвеститори бидејќи таа е во секојдневен контакт со нив.⁶ Накусо, аргументот на владата е дека дискриминацијата е замислена. Дека, всушност, е погрешна перцепција.

⁵ Полскиот модел беше центриран на такви зони. Тековниот модел на Србија исто така е заснован врз слободни економски зони. И полскиот и српскиот модел вклучуваат привремено намалување или исклучување на даноците и грантовите.

⁶ Види, на пример: Груевски: Дискриминацијата на домашните инвеститори е измислица на СДСМ, 30 август 2015 г., Фокус, достапно на: <http://fokus.mk/gruevski-diskriminatsijata-na-domashnite-investitori-e-izmislicata-na-sdsm/>

Клучниот аргумент што во голема мера го застапуваат деловните претставници се заснова врз едноставната забелешка дека значајните олеснувања достапни за странските инвеститори што влегуваат во технолошко-индустриските зони (ТИЗ) или што понекогаш инвестираат надвор од овие зони, не им се достапни и на домашните инвеститори. Владиноот одговор дека условите се исти за сите инвеститори е побиен со фактот дека досега ниту еден домашен инвеститор нема добиено олеснувања.⁷ Сè на сè, не е покажано дека нормативната еднаквост е и функционална.

Второ, поврзаниот аргумент за дискриминација е дека обемните олеснувања за странските инвеститори се плаќаат од џебот на домашните инвеститори. Тие велат дека иако ги плаќаат сите даноци и придонеси со кои се полнат државните каси, тие ресурси владата ги користи за да им дава грантови на странските инвеститори, кои, пак, дополнително се ослободени од ваквите обврски. Дополнителен аргумент е дека, освен олеснувањата, нееднаквоста произлегува и од многу посилниот потфат за кој владата троши при привлекување странски инвестиции, или мошне поголемото внимание што им се посветува на странските инвеститори. На спротивниот крај, според овој аргумент, не се дава ниту наједноставна поддршка од властите (ниту на национално, ниту на локално ниво) во справувањето со секојдневните проблеми.

Дебатата повремено се засилува како одговор на дадени настани. Еден инвеститор за странските медиуми изјави дека се спасил од банкрот со субвенциите од македонската влада, при што укажа на специфичниот износ на добиените олеснувања. Изјавата предизвика силна реакција кај македонската јавност.⁸ Аргументот беше дека владата носи банкротирани компании и ги спасува на трошок на домашниот бизнис-сектор.

Аргументите присутни во медиумите честопати прашањето за ефектите го асоцираат со прашањето за дискриминација. Нагласено е дека и покрај субвенциите, нивото на СДИ сè уште е ниско. Се наведува и дека не сите странски инвеститори се големи работодавци. Последниве аргументи се одговор на тврдењето на владата за проиндустриска политика, дека со задоволство ќе ги поддржи домашните инвеститори што ќе понудат да отворат фабрика со околу 1.000 нови работни места.⁹ Делумно како одговор кон овој аргумент во прилог на МСП, се предлага дека 1.000 (домашни) компании што создаваат по 10 работни места е многу подобро за економијата отколку 10 компании по 1.000 работни места.¹⁰

Аргументот за нееднаков третман постои на генерално ниво. Во некои случаи, тој се комбинира со дескриптивни докази за специфични случаи кога немало владина поддршка за решавање на проблемите со кои се соочуваат бизнисите.¹¹

⁷Првото претпријатие што влезе во технолошко-индустриска зона беше објавена кога се пишуваше овој текст. Веднаш потоа беше соопштено дека ќе влезе и второ претпријатие. Види, на пример: Хајтек, прво македонско претпријатие во Бунариик, 25 декември 2015 г., Телма, достапно на: <http://telma.com.mk/vesti/hajtek-prva-makedonska-kompanija-vo-bunardzhik>, Технопласт е второто македонско претпријатие што ќе инвестира во Бунариик, 29 декември 2015 г., Е-магазин, достапно на: <http://emagazin.mk/vesti/vesti/17664?title=tehnoplast-e-prvata-domashna-kompanija-koja-nje-vestira-vo-Bunardzik>

⁸Види, на пример: ПДП: Нема странски инвестиции, туку странски компании што нашата влада ги спасува од ликвидација, 9 август 2015 г., +Инфо, достапно на: <http://plusinfo.mk/vesti/36065/pdp-nema-stranski-investicii-tuku-stranski-firmi-shto-nashata-vlada-gi-spasuva-od-likvidacija>.

⁹Види: ЛП: Во македонската економија треба да важи правилото на еднаквост, 31 август 2015 г., Фокус, достапно на: <http://fokus.mk/lp-vo-makedonskata-ekonomija-treba-da-vazhi-praviloto-na-ednakvost>.

¹⁰Исто.

¹¹Медиумските извештаи презентираа случај во кој една од најголемите самосоздани индустриски зони во Скопје е зоната во Визбегово, на крајот од градот на патот за Косово. Компаниите во зоната неодамна формираа здружение за подобро да ги претставува нивните интереси пред владините институции. Нивните барања вклучуваат водовод и канализација, урбанистички план (што е предуслов за инсталирање системи за водовод и канализација) и редовна автобуска линија преку која работниците ќе доаѓаат на работа. На средината на 2015 година добија автобуска линија, што всушност е многу мала мерка за поддршка. Фактот што мора да се групираат во здружение за да бидат слушнати е индикација за слабо внимание што владините институции им го посветуваат на домашните стопанства. Според стопанствата активни во зоната, владата нема направено ништо за зоната што опфаќа околу 250 компании. Во 2015 година, медиумите известуваа за акција на чистење на зоната организирана од град Скопје. Најверојатно акцијата е симболичен одговор на барањата на компаниите од зоната. Иако е субјективен, случајот ја илустрира разликата во вниманието што им се посветува на странските и на домашните компании. Види Петровски, 9 август 2015 г., Домашните инвеститори сакаат ист третман како странските, Капитал, достапно на: <http://kapital.mk/domashnite-investitori-sakaat-ist-tretman-kako-stranskite>. Други стопанственици во медиумите имаат споделено слични искуства со индикации за отсуство на владино (и тоа не само на централно ниво) внимание посветено на специфичните проблеми на бизнис-секторот. Според еден раководител, чијашто фабрика е лоцирана во друга индустриска зона во Скопје, Пинтија, зоните немаат пристап до природен гас, иако има гасовод практично преку улица. Според тоа, кога купуваат нова опрема, треба да се ориентиранат кон машини што користат друг извор на енергија, со што производството им е помалку ефикасно. Види Петровски, 9 август 2015 г., Домашните инвеститори сакаат ист третман како странските, Капитал, достапно на: <http://kapital.mk/domashnite-investitori-sakaat-ist-tretman-kako-stranskite>.

начаен аргумент е тоа дека локалните бизниси се мачат да добијат дури и наједноставна помош од институциите како, на пример, автобуска линија или гасовод преку улица, додека странските инвеститори тоа го добиваат бесплатно, како предуслов за својот избор на локација.

Гледиштето што го застапуваат локалните стопанственици е дека тие треба да плаќаат пазарна цена за земјиште, дозволи за градба, комуналии, енергија и да ги плаќаат сите даноци и придонеси, а странските инвеститори сето тоа го добиваат за мал дел од цената или, пак, бесплатно. Конкретните зборови на еден раководител беа: „Јас исто така можам да купам машини и да вработам работници ако добијам сè бесплатно“.¹²

Има и неколку други забелешки што се приспособени од прегледот на медиумите. Прво, нема директен аргумент против промоција на СДИ. Иако има аргумент дека владата треба да престане да плаќа за олеснувањата, не постои аргумент дека треба да се престане со промоција на СДИ. Меѓутоа, дебата заснована врз докази за врската помеѓу овие две не постои. На оваа линија, всушност, има аргумент што доаѓа од помала опозициска партија и тоа дека со обвинувањата кон опозицијата дека го измислила „аргументот за дискриминација“, власта создава ризик дека странските инвеститори веднаш ќе побегнат откако би се сменила власта.¹³ Поентата е дека странските инвеститори можеби се плашат од непријателство од страна на нова влада. Аргументот може да се толкува на начин што имплицира страв дека странските инвеститори ќе заминат или, пак, ќе добијат желба тие да останат во Македонија.

Второ, има аргумент за етничка солидарност. Опозициска албанска партија го критикуваше пакетот олеснувања што им се дава на поединечни инвеститори врз основа на тоа дека само мал дел од создадените околу 600 работни места им се дадени на етничките заедници.¹⁴ Прашањето на правична етничка застапеност и еднаквост при распределбата на јавни ресурси се важни политички прашања во земјата, а олеснувањата за СДИ се прават со јавни пари. Дискутабилно е дали аргументот е навистина фер или можеби имплицира политички клиентелизам. Правичната распределба на работни места во јавниот сектор е една работа. Да се предлагаат етнички квоти за работни места во приватниот сектор создадени со јавни пари е уште еден чекор напред.¹⁵ Но властите инсистираат на надзор врз квалитетот на работните места што се поддржани преку државна помош. Регулативата во Србија забранува олеснувања за работни места со плати пониски од 20% над националниот просек.¹⁶

Прегледот на медиумите ги прикажува некои од главните аргументи и ставови во дебатата за СДИ. Но, присуството или силата на овие гледишта во деловната заедница не може да се процени врз основа на медиумскиот преглед. Тоа е процес на истражување и е ефикасен при утврдувањето на различните аспекти во дебатата. Меѓутоа, не може да ги квантифицира. За да се измерат ставовите, се спроведе анкета со деловни раководители. Анкетата се спроведе на репрезентативен примерок на македонската економија, врз основа на критериумот на сектор на дејност, големина и местоположба на претпријатието. Примерокот во мала мера беше приспособен за да се овозможи силно учество на компаниите со голем број вработени. Анкетирани беа вкупно 268 повисоки деловни раководители од 268 различни компании (се дозволи маргина на грешка од +/- 5,97% со ниво на уверливост од 95%). Од нив беше побарано да дадат информации за своите компании, но и да ги искажат своите индивидуални ставови за

¹² Исто.

¹³ ЛП: Во македонската економија треба да важи правилото на еднаквост, 31 август 2015 г., Фокус, достапно на: <http://fokus.mk/lp-vo-makedonskata-ekonomija-treba-da-vazhi-praviloto-na-ednakvost>.

¹⁴ ПДП: Нема странски инвестиции, туку странски компании што нашата влада ги спасува од ликвидација, 9 август 2015 г., +Инфо, достапно на: <http://plusinfo.mk/vest/36065/pdp-nema-stranski-investicii-tuku-stranski-firmi-shto-nashata-vlada-gi-spasuva-od-likvidacija>

¹⁵ Треба да се забележи дека постои тврдење дека работните места во приватниот сектор (не во компаниите што добиваат олеснувања) понекогаш се распределувани по линија на политичка партија врз основа на тесните врски помеѓу политиката и бизнисот.

¹⁶ SIEPA: Strani i domaci ulagaci izjednaseni, 15 септември 2013 г., RTS, достапно на: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/Ekonomija/1395638/SIEPA%3A+Strani+i+doma%C4%87i+ulaga%C4%8Di+izjedna%C4%8Deni.htm>.

Деловните раководители главно чувствуваат дека се информирани за процесот на промоција на СДИ во Македонија (Таб./Графикон 7). Околу две третини од нив чувствуваат дека се, или малку се информирани (25%), добро информирани (25%), или дури и многу добро информирани (14,6%) за процесот.

На прашањето дали олеснувањата што им се даваат на странските инвеститори се неопходни со цел да дојдат во Македонија наместо да одат во друга земја, над една половина од раководителите одговориле дека се согласуваат, од кои 28% се согласуваат, а 28,4% целосно се согласуваат дека олеснувањата навистина се неопходни (Таб./Графикон 8). Околу една четвртина од раководителите не се согласуваат, од кои 10,1% целосно не се согласуваат со ова тврдење, а 13,1% не се согласуваат. Сосема мал удел од 17,5% немаат јасен став, а 3% рекле дека не го знаат или, пак, не обезбедиле одговор. Над една половина од деловните раководители го признаваат фактот дека олеснувањата се фактор што е неопходен за привлекување инвеститори.

На прашањето за политиката на субвенционирање на бизнис-секторот воопшто, при што прашањето не појаснува дали олеснувањата се за домашните или за странските компании, поддршката е огромна. Околу три четвртини од деловните раководители се согласуваат дека субвенциите се добри за економијата. Цели 48,9% целосно се согласуваат и дополнителни 25% делумно се согласуваат дека субвенциите за бизнисите се добра работа за економијата. Очигледен е ставот кон субвенциите или државната помош во деловниот сектор. Македонските деловни раководители чувствуваат дека власта треба да помага на економијата преку директни субвенции (Таб./Графикон 12).

Но, на прашањето дали со давањето субвенции на странските инвеститори власта го дискриминира локалното стопанство, речиси половина од субјектите, или 49,3%, рекле дека целосно се согласуваат со ова тврдење (Таб./Графикон 10). Дополнителни 20,9% рекле дека делумно се согласуваат. Сè на сè, речиси 70% од деловните субјекти одговориле дека се чувствуваат дискриминирано. Само околу 17% не се согласуваат дека ова е дискриминација. Заклучокот е дека се прилично дискриминирани во деловниот сектор во Македонија.

Постои очигледна контрадикторност, што најверојатно е типична за човековото рационално однесување засновано врз личен интерес. Повеќето деловни субјекти се за директни владини субвенции; голем дел од нив се согласуваат дека субвенциите се неопходни за промоција на СДИ, но во исто време се чувствуваат дискриминирано кога тие им се нудат само на странските инвеститори.

Околу 43% од деловните раководители чувствуваат дека владината политика за промоција на СДИ започнала да дава резултати, од кои 26,9% рекле дека се согласуваат со ова тврдење, а помал број од 16,4% рекле дека целосно се согласуваат (Таб./Графикон 11). Практично, речиси половина од деловните раководители чувствуваат дека ваквата политика дава добри резултати. Од друга страна, околу 28% од деловните раководители не се согласуваат дека ваквата политика досега дала добри резултати, од кои 14,9% целосно не се согласуваат, а 13,4% не се согласуваат. На ова дадено прашање, над една четвртина од анкетираниите раководители (26,1%) се изјасниле дека немаат јасен став од очигледна причина – неговата политичка контроверзност. Заклучокот на ова специфично прашање е дека поголемиот дел од деловните раководители чувствуваат дека политиката на олеснувања за странските инвеститори почнала да дава резултати.

Заклучокот е дека иако чувството да се биде дискриминиран е силно кај деловните раководители, многумина од нив се согласуваат дека олеснувањата за странските инвеститори се неопходни.

Чувството на дискриминација се поттикнува со фактот дека олеснувања им се даваат само на странски инвеститори. Сосема е јасно дека не е можно на голем опфат домашни компании да им се обезбедуваат субвенциите што им се даваат на странските инвеститори. Оттаму, решението е да се изедначат условите според кои домашните и странските инвеститори можат да добијат субвенции. Така, во случајот со Македонија, ова ќе значи дека на домашните компании ќе им се овозможи да влезат во технолошко-индустриските зони според истите услови како за странските. Владините функционери постојано повторуваат дека ова е така. Меѓутоа, номиналната еднаквост не е доволна, бидејќи не е демонстрирана.

Во овој момент, треба повторно да се разгледа прашањето што беше поставено претходно во текстот. Дали аргументот за дискриминација е типичен за македонскиот случај? Кои се искуствата од другите земји што учествуваат во трката за СДИ? Ако прашањето за дискриминација е последица од политиките за локациски олеснувања ширум земјите, како тоа влијаело врз политиките на другите земји?

Прегледот на литературата за СДИ предлага дека ефектот на дискриминација од локалните олеснувања е добро документиран. Но, тој не претставува главна тема во дискусиите за СДИ. Прегледот на медиумите исто така покажува дека дебатата за дискриминација се случува или понекогаш се случувала во земји каде што се спроведувала промоција на СДИ.

Како што се бележи во голем број студии, нееднаквоста создадена помеѓу странските и домашните инвеститори во економијата е јасен негативен резултат од локациските олеснувања. Прегледот на компаративната практика покажува дека условите што владите им ги нудат на странските инвеститори, ретко им се нудат и на домашните бизниси. Според Гуртнер и Кристијансен (Gurtner & Christiansen), „олеснувањата за инвестиции се дискриминаторски бидејќи им обезбедуваат значајна финансиска предност на надворешните инвеститори, а ги ставаат во неповолна положба локалните бизниси (2008: 7)“. Окселхајм и Гаури (Oxelheim & Ghauri (2004: 10)), исто така, го забележуваат негативниот ефект на СДИ како „дискриминација во полза на внатрешните инвеститори“. Литературата бележи дека во повеќето случаи, властите прават напор навидум да обезбедат номинално еднакви услови. Таков е и сегашниот случај со македонската влада. Како што бележи Есон (Easson), „иако можеби се формално неутрални (во тоа што не се фаворизираат ниту странските, ниту домашните инвеститори), во практиката, [тие] корист им овозможуваат само на странските инвеститори, бидејќи само тие можат да ги исполнат условите за квалификација. Или минималниот монетарен праг е премногу висок за домашните инвеститори или, пак, целниот сектор е таков што во него нема странска експертиза (2004: 108)“. Истата забелешка ја има и кај Апел (Apel (2011), кој во својот опис на даночните олеснувања (привремени намалувања или ослободување), во Полска и во Унгарија во деведесеттите, бележи дека „иако таквите пакети со даночни олеснувања им беа формално достапни на домашните фирми, тие во најголем дел беа ограничени во прилог на мултинационалните компании што можеа да си ги дозволат првичните услови за почетни инвестиции. Покрај стандардните законски услови, во зависност од случајот, големите компании можеа да преговараат дури и за подобри услови со локалните и федералните власти (2011: 72)“. Забележани се и последиците од нееднаквиот третман. Оман (Oman (2000: 11) бележи дека „дисторзионите резултати од олеснувањата – со тенденција да вршат дискриминација против помалите фирми, локалните фирми (де факто, иако ретко на де јуре основа) и фирмите во сектори или видови дејности што не се цел – можат да бидат значителни“. Во врска со тоа, тој ја нагласува потребата „да се обезбеди отчетност на владините функционери, особено оние што се вклучени во преговори за дискрециски пакети олеснувања, а ја истакнува и потребата владите да можат да вршат мониторинг врз тоа како ги користат своите олеснувања (Oman, 2000: 12)“.

Есон вели дека „дискриминацијата во прилог на странските инвеститори веројатно предизвикува огорченост“. Тој го цитира делото на Греј и Јарош (Gray & Jarosz), според кои периодичниот изблик на чувства против странците во ЦИЕ во деведесеттите е резултат на привилегираниот третман на странските инвеститори. Тој бележи дека ова може да доведе и до регионални политички тензии (Easson, 2004: 109). Во претходно дело работено заедно со Золт (Zolt), тој ги бележи можните последици од дискриминацијата кон домашните инвеститори, која „...ја изобличува конкуренцијата... [и] може да го ограничи растот на домашните претпријатија, па дури и да го спречи развојот на домашниот сектор (Easson & Zolt, 2003: 10)“.

Во литературата е наведено дека локациските олеснувања за СДИ може да станат поларизирано политичко прашање на домашната политичка агенда, особено поради аргументот за дискриминација. Есон го наведува случајот со Словачка, чијашто влада во 2000 година мораше да го повлече планот за ново десетгодишно даночно олеснување (привремено намалување или ослободување) за странските инвеститори „откако опозицијата протестираше со ставот дека домашните компании нема да можат да се натпреваруваат“. Тој се осврнува и на резултатите од анкетата во Чешка спроведена во 2002 година, во која 52% од граѓаните на Чешка мислат дека странските компании уживаат подобри работни услови од домашните (Easson, 2004: 109).

Меѓутоа, како што бележи Апел (Apel (2011: 75), во Чешка во деведесеттите, владата лево од центарот, која на странските инвеститори им обезбеди големи даночни олеснувања, успеа да го спречи обидот на десната опозиција и да ја прекине програмата на олеснувања врз основа на дискриминација кон помалите домашни компании. Во последните десет години, Србија од великодушни субвенции за инвеститорите врз основа на работни места, дојде до откажување на субвенциите, па потоа повторно ги воведе.¹⁷

Од прегледот на литературата, евидентно е дека политичката динамика со која е окружен процесот на олеснувања за СДИ во Македонија е појава што ја има широм земјите. Доказите велат дека исходот од националниот политички натпревар исто така може да го смени курсот на политиката за олеснувања за СДИ на една земја. Следствено, политичките партии се принудени да заземат став за прашањето на олеснувања за СДИ, како одговор кон реакциите на домашната деловна заедница.

Прегледот на дебатата за СДИ во соседна Србија во моментот открива слична динамика. Аргументот за дискриминација на домашните субјекти е присутен во јавната дебата. Високи владини функционери одвреме-навреме заземаа спротивставени гледишта во дебатата и повикаа да се стави крај на дискриминацијата на домашните компании.¹⁸ Меѓутоа, има две разлики што можат да се забележат. Прво, само врз основа на медиумскиот преглед, се чини дека во Србија, во споредба со Македонија, има поголема транспарентност во процесот на доделување субвенции. Честа практика во медиумските написи е да известуваат за специфичните износи на субвенции што ги добил поединечен инвеститор. Ова не е случај со Македонија, каде што во медиумските извештаи се користат оскудни индиректни податоци и спекулации.¹⁹ Но, ова не треба да се сфати дека во Србија, локациските олеснувања се сосема транспарентни.

¹⁷ Laketic, M., 5 maj 2015 г., Vlada se vratila Dinkicevim subvencijama, Istinomer, достапно на: <http://www.istinomer.rs/clanak/1121/Vlada-se-vratila-Dinkicevim-subvencijama>

¹⁸ Во 2013 г., претседателот Томислав Николиќ ги критикуваше субвенциите за странски инвеститори дека добиваат поголеми субвенции за работни места. Види: Markovic, K., 12 септември 2013 г., „Ministar Radulovic za “Blic“: Ne ukidamo subvencije za investitore, Blic, достапно на: <http://www.blic.rs/vesti/ekonomija/ministar-radulovic-za-blic-ne-ukidamo-subvencije-za-investitore/51w1y8r>

¹⁹ Во Македонија нема прецизни бројки за износите на различните облици олеснувања. Некои медиумски извештаи и скорашни анализи оперираат со процени засновани на индиректно собрани податоци и претпоставки. Нетранспарентноста е предмет на критика од страна на медиумите и стручњациите што сметаат дека договорите за државна помош треба да бидат јавни. Во извештајот на Државниот ревизор (2013) се критикува недостигот на транспарентност на државната помош за странски инвеститори. Се повторуваат апелите до владата да ги објави овие податоци. Искуството на другите земји покажува дека ова исто така е заеднички елемент на моделот за промоција на СДИ. Прегледот на литературата укажува на образец. Во студиите што го обработуваат ова прашање, дадени се докази дека владите немаат посебна волја да ги обезбедат податоците за олеснувањата за СДИ. На пример, Окселхјам и Гаури (Oxelheim & Gauri) бележат дека при „документирањето на олеснувањата, [тие] треба да се потпираат главно на непроверени докази поради тајната природа на инвестициските пакети и договорите помеѓу инвеститорите и владите (2004:19)“. Со посебен фокус на политиките на ЕУ за државна помош, Дрејхаупт (Dreyhaupt (2006:104-105)) наведува дека статистиките на ЕУ ги мечат податоците на различен начин со цел да не биде познат точниот износ на јавни пари потрошени за локациски олеснувања. Кога ги разгледува искуствата од земјите од Централна и Источна Европа (ЦИЕ), тој, исто така, открива дека олеснувањата се понетранспарентни на локално ниво; дека се нерегистрирани, а договорени се различно од случај до случај. Доава дека истото важи и за старите земји-членки, но со помал обем (2006:106). Други автори исто така до некој степен даваат признание на ЕУ во таа смисла. Томас (Thomas (2011)) наведува дека надвор од ЕУ и некои држави во САД, информациите за олеснувањата главно зависат од можност на новинарите да известуваат за нив. Рамката на ЕУ за политики за државна помош,

Во дадени периоди (обично по промени во владата) имаше силна критика за тоа што нема транспарентност на процесот и на работата на Агенцијата за промоција на инвестиции и извоз на Србија (SIEPA).²⁰ Но, врз основа на податоците најдени во медиумските извештаи, впечатокот е дека процесот таму е потранспарентен. Ова е впечаток што се темели на квалитативните податоци што се достапни и, како таков, е релевантен. Поточни и компаративни резултати би се произвеле ако се измерат гледиштата на деловната заедница врз основа на конзистентна методологија.

И во Србија и во Македонија, аргументот за дискриминација е центриран на странски, во споредба со домашни инвеститори. И во двете земји помалку се дискутира за аргументот на антикорпоративни мултинационални компании во споредба со сиромашните. Но, има и друга релевантна разлика. Во Србија, власта успеа да покаже (навидум) еднаквост во условите за добивање субвенции. Како одговор на критиката дека олеснувањата се дискриминаторски кон домашните инвеститори,²¹ таа одговори со статистика дека бројот на домашни компании што добиле инвестициски субвенции всушност е поголем од оној на странски инвеститори. Одговорот доби силен медиумски интерес. Овој демонстративен ефект прави значајна разлика во аргументацијата за дискриминација на домашните инвеститори. Се разбира дека нема одговор на сите прашања, ниту, пак, сите аспекти на процесот се транспарентни, но генералниот впечаток е дека токму приказот на еднаквост го поддржува аргументот за дискриминација.

По аналогија, истото може да се очекува во Македонија во момент кога бројот на домашни компании што добиваат олеснувања е приближно ист со бројот на странски компании. Овој процес само што започна во Македонија со неодамнешното објавување за првите две компании што влегуваат во зона во Скопје. Очигледно е, со широкото рекламирање, дека владата го искористи развојот за да произведе приказен ефект на еднаквост.

Останува прашањето дали приказниот ефект претставува привидна или суштинска еднаквост. Статистиките во Србија се чинат точни, иако можеби не се познати сите детали. Попрецизно, се аргументираше дека износот на субвенции по работно место за странските инвеститори е поголем од оној за домашните.²² Со тоа што процесот во Македонија е на самиот почеток, допрва останува да се види дали олеснувањата за домашните компании ќе бидат симбол или значајно приспособување на политиката. Заклучокот е дека декларирање де јуре еднаквост не е доволно и дека е потребно ефективно да се покаже еднаквоста за да се намали чувството на нееднаков третман во домашната деловна заедница.

Негативните ефекти на олеснувањата за СДИ

Постои интензивна дискусија во академската литература за тоа дали треба или не треба да се даваат олеснувања за СДИ.²³ Претходната дискусија покажа дека прашањето не е едноставно ниту на политичко ниво. Освен прашањето за влијанието, кое е клучното во дебатата за СДИ, очигледно е дека прашањето на дискриминација или нееднаков третман на домашните во споредба со странските инвеститори може да стане акутно политичко прашање.

²⁰SIEPA davala lazne podatke o subvencijama za radna mesta, 13 ноември 2013 г., Kurir, достапно на: <http://www.kurir.rs/siepa-davala-lazne-podatke-o-subvencijama-za-radna-mesta-clanak-1083907>

²¹SIEPA: Strani i domaci ulagaci izjednaceni, 15 септември 2013 г., RTS, достапно на: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/Ekonomija/1395638/SIEPA%3A+Strani+i+doma%C4%87i+ulaga%C4%8Di+izjedna%C4%8Deni.html>

²²Markovic, K., 12 септември 2013 г., Ministar Radulović za "Blic": Ne ukidamo subvencije za investitore, Blic, достапно на: <http://www.blic.rs/vesti/ekonomija/ministar-radulovic-za-blic-ne-ukidamo-subvencije-za-investitore/51w1y8r>.

²³Дискусијата е широка колку што е сложена. Оваа дебата е тесно поврзана со дебатата за ефектите од самите СДИ, меѓутоа не е иста. Таа за локациските олеснувања се занимава со прашања како што се нето-корист од олеснувањата, нивната неопходност, ефектите од даночната основа и домашната деловна клима, ефектите од стандардите за труд итн. Дебатата прави разлика помеѓу ефектите од различните видови СДИ, видот и големината на економијата-домаќин и нејзиното ниво на развој. Окселаји и Гаури (Oxelheim & Ghauri) наведуваат дека повеќето научници ќе се согласат дека користа од внатрешни СДИ го превагнува трошокот. Но, го релативизираат аргументот со тоа што забележуваат дека ако износот на олеснувања по работно место е превисок, тогаш тоа не е случај (2004:10). Според Гуртнер и Кристијансен (Gurtner & Christiansen, 2008:8), кои посебно дискутираат за прашањето на даночни олеснувања, „ако долгорочната добивка од овие олеснувања, во облик на создавање работни места, локални набавки и приходи од даноци, ги надминува краткорочните трошоци и ако даночните олеснувања од почеток играат одлучна улога во привлекувањето дадена инвестиција, имаме случај за обезбедување олеснувања. Во практиката, одлуките за инвестирање најверојатно се засноваат врз клучните економски критериуми, вклучително и макроекономската стабилност, достапност на производствен репроматеријал, продуктивноста на работната сила, силата на домашните пазари и немањето институционални пречки... Меѓутоа, овој заклучок не се однесува на инвестиции насочени кон производство ориентирано на извоз... кое најчесто не е специфично за дадена локација и оттаму веројатно е дека ќе генерира натпревар помеѓу земјите...“ Во суштина, Гуртнер и Кристијансен (Gurtner & Christiansen (2008:8) наведуваат дека „олеснувањата се генерално

Во случајот со Македонија, за ова прашање најмногу се дискутира на ниво на еднаквост помеѓу домашните во споредба со странските инвеститори, меѓутоа, како што се нагласи неколкупати, во меѓународната дебата има пошироко разбирање за ова прашање на нееднаквост, по оската на мултинационални компании наспроти корисници на јавни услуги (со акцент на сиромашните). Во оваа смисла, негативните аспекти на олеснувањата за СДИ се поврзани со фискалниот притисок врз земјата-домаќин, како и со последиците од приходот од намалени даноци за обезбедување јавни услуги. Оваа дебата не е присутна во Македонија.

Во овој момент треба повторно да се истакнат неколку дополнителни потенцијални ефекти на локациските олеснувања. Како што веќе беше забележано, самиот ризик од трката по олеснувања лежи во можна војна на понуди помеѓу земјите. Томас (Thomas (2011: 2)) забележува дека „пазареењето околу олеснувањата се карактеризира со големи информациски асиметрии што доведуваат до веројатност владата да плаќа повеќе отколку што е потребно за да се привлече инвестиција. Компаниите честопати спроведуваат аукција за олеснувања, дури и откако веќе донеле одлука за локација...“ Слично, Оман (Oman (2000: 13)) наведува дека „природата на натпреварот за СДИ во стилот на 'дилемата на затвореникот' создава постојан ризик на скапи 'beggar-thy-neighbor' војни на понуди и на надолен притисок врз стандардите за животна средина и труд“. На иста линија, UNCTAD (2002: 153) го бележи високиот ризик „за земјите-домаќини во обидот да привлечат СДИ – најчесто СДИ ориентирани кон извоз, за кои меѓународниот натпревар е особено силен – преку олеснувања и преку намалување на стандардите за труд, животна средина или други економски или социјални стандарди. Што се однесува до олеснувањата, ова може да доведе до трка до врвот, а што се однесува до социјалните бенефиции за работниците, може да доведе до трка до дното“. На крај, постои и ризик дека инвеститорот ќе се пресели откако ќе истече валидноста на олеснувањата или, пак, ако добие подобра понуда. Упатувајќи на претходен документ на Организација на Обединетите нации за индустриски развој (UNIDO, 2000), Гуртнер и Кристијансен (Gurtner & Christiansen, 2008: 8), се забележува дека „има голем број примери дека ова се случува во практиката и во развиените и во земјите во развој“.

Најкритичниот ефект од чувството на дискриминација во домашната деловна заедница е дека таа може да ги одврати домашните компании од инвестирање. Ова јасно произлезе од прегледот на мислењата што домашните деловни раководители ги имаат дадено за медиумите. Неколку раководители го имаат истакнато фактот дека не би инвестирале во земјата, штом мора да плаќаат за сè, додека странците го добиваат тоа бесплатно. Последица поврзана со ова е бегањето на домашниот капитал. Постојат изјави на македонски раководители, во кои истакнуваат дека размислуваат да инвестираат во Србија, каде што како странци можат да добијат олеснувања.²⁴ Овие потенцијални ефекти на олеснувањата за внатрешни СДИ се реални, мерливи и заслужуваат посебно внимание во однос на политиката. Појава поврзана со ова, а која е забележана во литературата е т.н. „round-tripping“. Според Есон и Золт (Easson & Zolt, (2003: 10), ако „олеснувањата им се достапни само на странски инвеститори, локалните фирми или поединци можат да ги користат странските корпорации, преку кои ќе ги канализираат своите локални инвестиции“. Ова е еден од факторите за можната неефикасност на дискриминацијата кон домашните инвеститори, бидејќи тие „можат да се вклучат во 'round-tripping' со цел да ги маскираат домашните инвестиции како да доаѓаат од странски извори Есон и Золт (Easson & Zolt, 2003: 16)“. Веројатноста на оваа последица ќе зависи од голем број карактеристики, вклучително и од видот на проекти за СДИ што се квалификуваат да добијат олеснувања. Без оглед на тоа, во литературата е документирана како релевантна последицата од чувството на дискриминација во домашната деловна заедница.

²⁴Петровски И., 9 август 2015 г., Домашните инвеститори сакаат ист третман како странските, Капитал, достапно на: <http://kapital.mk/domashnite-investitori-sakaat-ist-tretman-kako-stranskite>

Заклучоци и мислења за политиките

Владината политика за промоција на СДИ е прашање од голем профил во јавноста во текот на последните 7-8 години, односно од почетокот на владината кампања. Речиси цела деценија од почетокот на нејзиното спроведување, јавниот интерес за политиката за промоција на СДИ останува голем. Напорот на властите да одржуваат редовни односи со јавноста го одржува интересот присутен, при што на јавноста се даваат ажурирани податоци за настаните поврзани со пристигнувањето на странските инвеститори и успехот на процесот. Како одговор, опозициските политички партии и опозициските медиуми ја критикуваат кампањата за СДИ, најчесто врз основа на незадоволителни ефекти, дискриминација на домашните инвеститори и нетранспарентност. Се критикува и квалитетот на работните места што се создаваат преку олеснувањата за СДИ. Властите тоа го рекламираат како основа на својот успех на политиката за економски раст. Опозицијата тоа го критикува врз иста основа.

Локациските олеснувања што им се даваат на странските инвеститори се клучно прашање од интерес за јавната дебата. Јасно е дека ако немаше програма за олеснувања за странските инвеститори, политиката за СДИ ќе беше од помал интерес за јавноста (како што беше во периодот пред 2006-2007 година), иако ќе останеше прашањето за произлезените трошоци (меѓународно огласување, итн.).

Централниот интерес на оваа анализа е да се одговори прашањето зошто македонската влада започна да спроведува очигледно скапа политика на обезбедување великодушна државна помош за странските инвеститори. Заклучокот е дека владата на некој начин беше присилена да го прави тоа заради правилата на локацискиот турнир.

Факт за кој не се расправа во јавната дебата во Македонија е дека земјата се има приклучено на жестоката меѓународна трка за СДИ. Трката во која се натпреварува Македонија е особено интензивна во областа на извозно ориентирани СДИ. Постојат значајни докази од прегледот на компаративната практика во литературата, дека земјите што ќе решат да промовираат внатрешни СДИ, а особено земји со мали пазари и помалку ресурси, немаат избор освен да ги прифатат правилата на локацискиот турнир. Една земја може да се одлучи да бара или да не бара одредени, посакувани видови СДИ (гринфилд, извозно ориентирани). Но, ако одлуката е активно да се бараат СДИ, тогаш земјата мора да ги прифати правилата во трката за СДИ. Сосема е јасно дека за една земја како Македонија, олеснувањата за СДИ се клучен дел од одлуката на инвеститорите да дојдат и да инвестираат. Ако земјата одлучи да ги прекине олеснувањата, мора да го прифати фактот дека текот на внатрешни СДИ, кој и онака е мал, ќе се намали уште повеќе. Ова е клучен избор на политики што треба да се земе предвид. Исто така, треба да се забележи дека овој аргумент за императивот на олеснувања за СДИ не е забележан во јавната дебата, во која доминантно гледиште се чини дека е она за добрата деловна клима како главен фактор за промоција на СДИ. Да се внесе овој аргумент во политичката дебата (што е и цел кон која сака да придонесе овој документ), оттаму е релевантно за разгледување на политичките опции.

Клучно прашање поврзано со политиката е дали малата и фискално ограничена Македонија може ефикасно да се натпреварува во оваа трка со поголемите земји што имаат повеќе ресурси. Ова размислување треба да се разгледа врз основа на темелна дополнителна анализа. (Сè на сè, досега малку се анализираше владината политика за СДИ освен анализите на новинарите. Потребни се повеќе такви анализи.) Во однос на тоа, постои и следното размислување: Вреди ли да се заврши кампањата откако во неа се инвестираше речиси една деценија? Или, пак, подобра опција е нејзино намалување во обем?

Очигледно е дека има ризици за политичката одлука да се влезе во трката за СДИ. Очигледниот негативен ефект од трката опфаќа намалување на фискалниот капацитет за испорака на јавните услуги. Прашањето е дали ефектите од внатрешните СДИ ги надминуваат трошоците од таквиот намален фискален капацитет. Повторно, за ова треба да се одлучи врз основа на робусни мерења на користа во споредба со трошокот. Таквото мерење треба да биде по должина.

Прашањето за дискриминација на домашните инвеститори останува клучна точка на несогласување и претставува поларизирано политичко прашање. Во претходните делови од оваа анализа се покажа дека ова не е прашање типично само за Македонија, туку дека е појава што може да се забележи ширум земјите. Доказите покажуваат дека ова прашање има потенцијал да ја исполаризира националната политичка агенда и од политичките актери да бара нивно позиционирање за него. Македонскиот случај го следи овој образец. Анкетата спроведена во деловната заедница покажа силно чувство на нееднаков третман. Но ова чувство е комбинирано со став дека постои разбирање за тоа колку се неопходни олеснувањата за СДИ, како и со чувството дека владината промотивна политика за СДИ започна да покажува резултати. Евидентно е и дека деловната заедница дава огромна поддршка за државната помош, доколку директно има корист од неа.

Дебатата за нееднаквост во Македонија е директно фокусирана на олеснувањата за странските инвеститори, во споредба со тоа што за домашните компании нема олеснувања. Прашањето за нееднаквост, гледано од аспект на намален фискален капацитет за сервисирање на граѓаните, не е релевантно во дебатата.

Доказите од компаративната практика покажаа дека владите до некој степен успеаја да му се спротивстават на аргументот за дискриминација, со тоа што прикажаа релевантен приказ на еднаквост, што го надминува реторичкото и нормативното спроведување де јуре еднаквост. Ефикасното прикажување вистинска еднаквост се чини дека ќе биде клучен инструмент што ќе му се спротивстави на чувството на дискриминација на локалните стопанства.

Реалноста на трката по СДИ наметнува тешки одлуки за властите. Во литературата е забележано дека таквите промени на политиката „не можат целосно да се обработат од страна на националните влади во отсуство на зајакната меѓународна координација на политиките (Oman, 2000: 13). Во моментот, таква дебата не е присутна во Македонија, а остварувањето на таквата цел на оваа политика од сегашна гледна точка е мошне амбициозно. Без оглед на тоа, првиот чекор во таа насока е да се започне со регионален форум за дискусии на ова прашање.

Референции:

- Appel, H 2011, Tax Politics in Eastern Europe. Globalization, Regional Integration and the Democratic Compromise, The University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Агенција за странски инвестиции и промоција на извозот, сметка на основен буџет-637. Конечен извештај на овластениот државен ревизор, 18 декември 2013 г., Државен завод за ревизија.
- Анализа: Инвестициски (не) успех, 14 септември 2015 г., достапно на: <http://www.libertas.mk>.
- Божиновска, С., 14 ноември 2011 г., Повеќе трошоци од инвестиции, Радио слободна Европа, достапно на: <http://www.makdenes.org/content/article/24390453.html>.
- Dreyhaupt, S 2006, Locational Tournaments in the Context of the EU Competitive Environment: A New Institutional Economics Approach to Foreign Direct Investment Policy between Governments in Europe, Deutscher Universitäts-Verlag, GWV Fachverlage GbмH, Wiesbaden.
- Easson, A 2004, Tax Incentives for Foreign Direct Investment, Kluwer Law International, The Hague/London/New York.
- Easson, A, and Zolt, E. M 2003 (28 April – 1 May), Tax incentives, Paper prepared for World Bank course on practical issues of tax policy in developing countries.
- Fairless, T 10 June 2014, EU to Investigate Corporate Tax Codes in Ireland, Luxembourg, Netherlands, Wall-Street Journal,
- Guidelines for Investment Promotion Agencies. Foreign Direct Investment Flows to Developing Countries, 2003, United Nations Industrial Development Organization, Vienna.
- Gurtner, B, and Christiansen J 2008, The Race to the Bottom: Incentives for New Investment?, Tax Justice Network.
- Груевски: Дискриминацијата на домашните инвеститори е измислица на СДСМ, 30 август 2015 г., Фокус, достапно на: <http://fokus.mk/gruevski-diskriminatsijata-na-domashnite-investitori-e-izmislitsa-na-sdsm>.
- Хајтек, прво македонско претпријатие во Бунарџик, 25 декември 2015 г., Телма, достапно на: <http://telma.com.mk/vesti/hajtek-prva-makedonska-kompanija-vo-bunardzhik>.
- Извештај за анкетата за испитување на јавното мислење за странските директни инвестиции во Македонија, 2015 г., Здружение на млади аналитичари и истражувачи, достапно на: <http://zmai.mk> (не може да се копира целиот линк)
- Laketic, M., 5 мај 2015, Vlada se vratila Dinkicevim subvencijama, Istinomer, достапно на: <http://www.istinomer.rs/clanak/1121/Vlada-se-vratila-Dinkicevim-subvencijama>
- ЛДП: Груевски избрка 300 милиони евра од Македонија, 10 март 2015 г., Фокус, достапно на: <http://fokus.mk/ldp-gruevski-izbrka-300-milioni-evra-od-makedonija>.
- ЛП: Во македонската економија треба да важи правилото на еднаквост, 31 август 2015 г., Фокус, достапно на: <http://fokus.mk/lp-vo-makedonskata-ekonomija-treba-da-vazhi-praviloto-na-ednakvost>.
- Markovic, K., 12 септември 2013 г., Ministar Radulović za "Blic": Ne ukidamo subvencije za investitore, Blic, достапно на: <http://www.blic.rs/vesti/ekonomija/ministar-radulovic-za-blic-ne-ukidamo-subvencije-za-investitore/51w1y8r>.
- Narula R, and Bellak, C 2009 (August), EU Enlargement and the Consequences for FDI Assisted Industrial Development, Transnational Corporations, Vol. 18, No. 2.
- Oman, C 2000, Policy Competititon for Foreign Direct Investment. A Study of Competition among Government to Attract FDI, Development Center Studies, Organization for Economic Co-operation and Development (OECD).
- Oxelheim L, and Ghauri P (eds) 2004, European Union and the Race for Foreign Direct Investment in Europe, Elsevier.
- Oliver C, Brunden J, and Boland, V, 14 декември 2015, Apple's Irish tax Deal Faces Further Scrutiny by Brussels, Financial Times.

Петровски, И., 9 август 2015 г., Домашните инвеститори сакаат ист третман како странските, Капитал, достапно на: <http://kapital.mk/domashnite-investitori-sakaat-ist-tretman-kako-stranskite>.

ПДП: Нема странски инвестиции, туку странски компании што нашата влада ги спасува од ликвидација, 9 август 2015 г., +Инфо, достапно на: <http://plusinfo.mk/vest/36065/pdp-nema-stranski-investicii-tuku-stranski-firmi-shto-nashata-vlada-gi-spasuva-od-likvidacija>.

СIEPA: Strani i domaci ulagaci izjednaceni, 15 септември 2013 г., RTS, достапно на: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/Ekonomija/1395638/SIEPA%3A+Strani+i+doma%C4%87i+ulaga%C4%8Di+izjedna%C4%8Deni.html>.

СIEPA davala lazne podatke o subvencijama za radna mesta, 13 ноември 2013 г., Kurir, достапно на: <http://www.kurir.rs/siepa-davala-lazne-podatke-o-subvencijama-za-radna-mesta-clanak-1083907>.

Stojanov, S., 4 јули 2015 г., Мало фајде од странските инвестиции, Радио Слободна Европа, достапно на: <http://www.makdenes.org/content/article/26989912.html>

State aid: Commission opens formal investigation into Luxembourg's tax treatment of McDonald's, 3 декември 2015, European Commission, достапно на: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-6221_en.htm

Thomas, K.P 2011 (30 December), Investment Incentives and the Global Competition for Capital, Columbia FDI Perspectives, Perspectives on topical foreign direct investment issues by the Vale Columbia Center on Sustainable International Investment No. 54.

Технопласт е второто македонско претпријатие што ќе инвестира во Бунарџик, 29 декември 2015 г., Е-магазин, достапно на: <http://emagazin.mk/vesti/vest/17664?title=tehnoplast-e-prvata-domashna-kompanija-koja-nje-investira-vo-bunardzik>.

Извештај за анкетата за испитување на јавното мислење за странските директни инвестиции во Македонија, 2015 г., Здружение на млади аналитичари и истражувачи, достапно на: <http://zmai.mk>

World Investment Report 2002. Transnational Corporations and Export Competitiveness, 2002, United Nations Conference on Trade and Development, New York and Geneva.

Анекс 1

Табела 1. Прцени за олеснувањата за автомобилски, електронски, хемиски и проекти за полупроводници – внатрешни СДИ (селектирани проекти)

Датум на пакет	Земја на проект	Инвеститор	Олеснувања по работно место (УСД)	Нови работни места
1980	САД	Honda	4.000	
1983	САД	Nissan	25.000	1.300
1984	САД	Mazda-Ford	14.000	3.500
1993	САД	Mercedes	170.000	1.500
2000	САД	Honda	105.000	1.500
1991	Португалија	Ford-Volkswagen	255.000	1.900
1993	Унгарија	GM	300.000	213
1997	Германија	Volkswagen	180.000	2.300
1995	Обединето Кралство	Dupont	201.000	100
1996	Германија	Dow	800.000	2.000

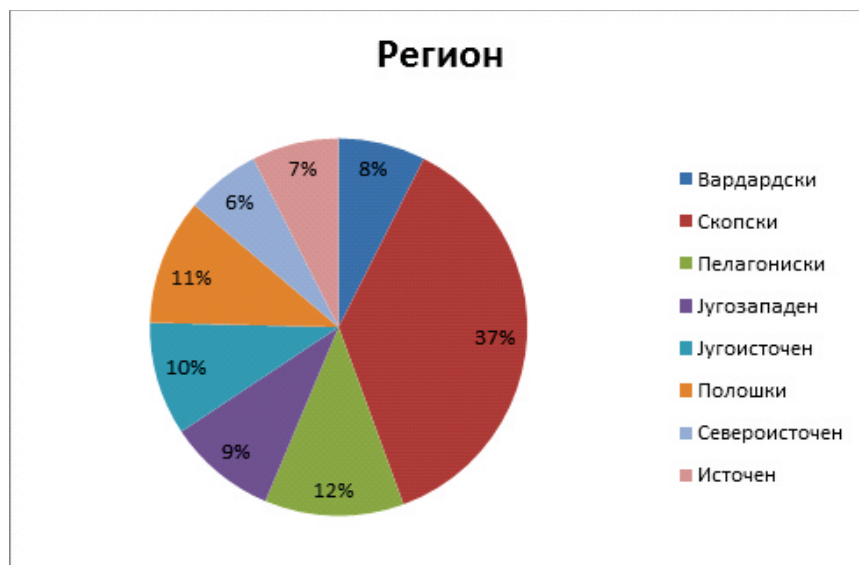
Извор: (Oxelheim & Ghauri, 2004: 11), врз основа на податоци собрани преку UNCTAD (1995), Moran (1999), Oman (2000), Loewendahl (2001); делумно репродуцирани.

Анекс 2: Резултати од анкетата со деловните раководители

Фреквенција

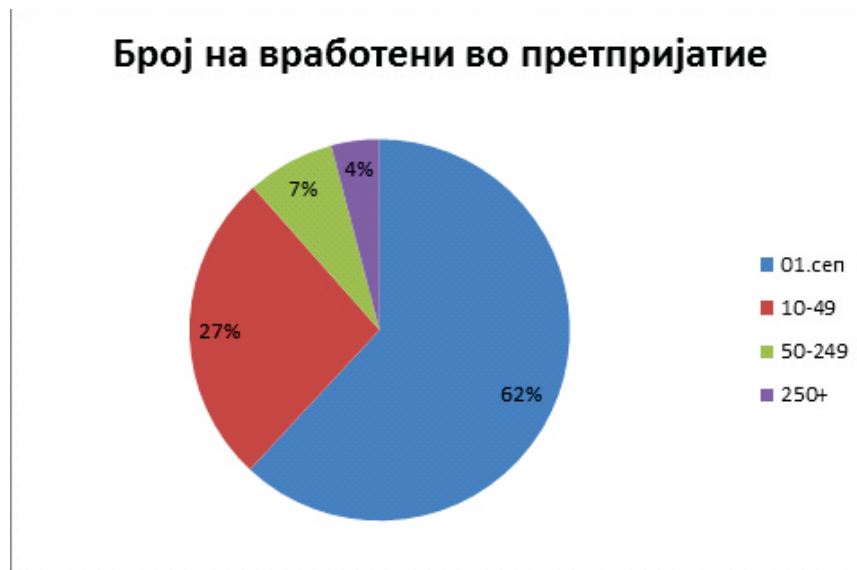
Табела/Графикон 1. Регион

	Фреквенција	Процент	Валиден процент	Кумулативен процент
Вардар	20	7,5	7,5	7,5
Скопје	99	36,9	36,9	44,4
Пелагонија	32	11,9	11,9	56,3
Југозапад	25	9,3	9,3	65,7
Југоисток	26	9,7	9,7	75,4
Полог	29	10,8	10,8	86,2
Североисток	17	6,3	6,3	92,5
Исток	20	7,5	7,5	100,0
Вкупно	268	100,0	100,0	

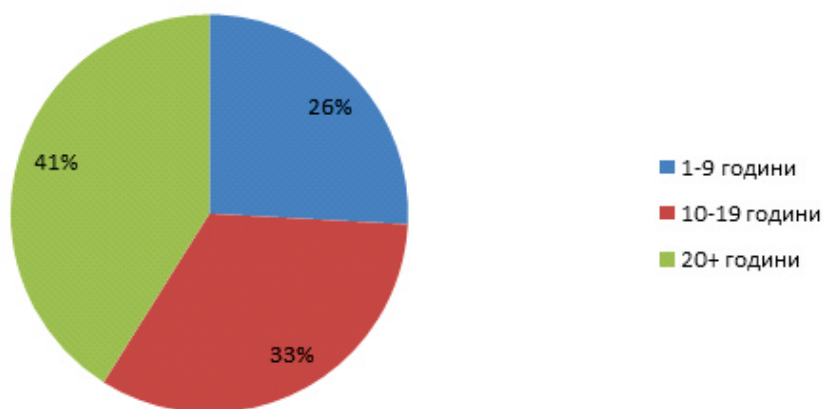
Табела/Графикон 2. Број на вработени во претпријатие

	Фреквенција	Процент	Валиден процент	Кумулативен процент
1-9	166	61,9	61,9	61,9
10-49	71	26,5	26,5	88,4
50-249	20	7,5	7,5	95,9
250+	11	4,1	4,1	100,0
Вкупно	268	100,0	100,0	

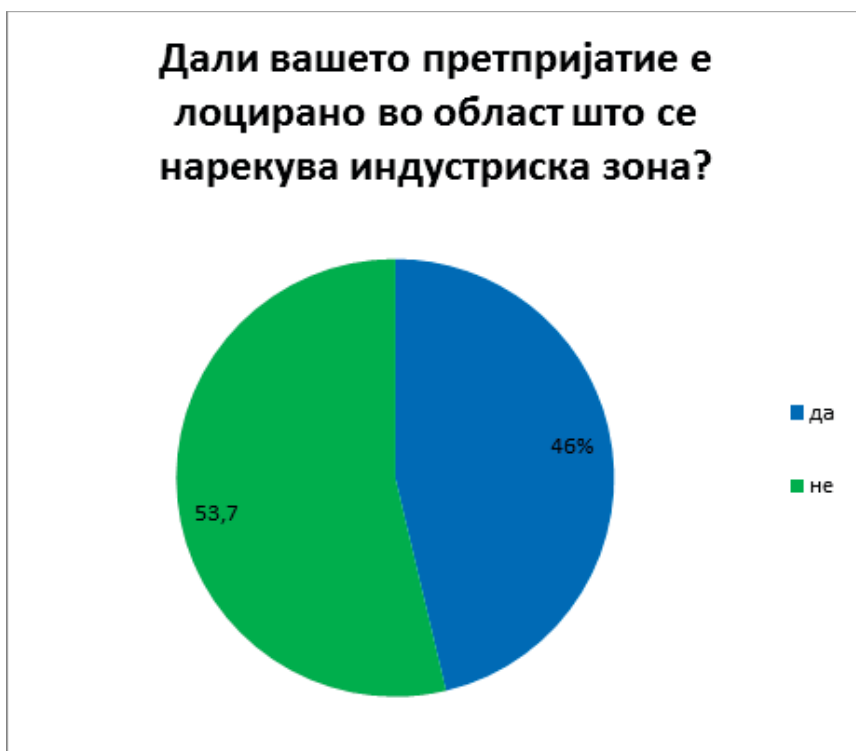
Табела/Графикон 3. Колку е старо претпријатието (години)?

	Фреквенција	Процент	Валиден процент	Кумулативен процент
1-9 години	68	25,4	25,9	25,9
10-19 години	87	32,5	33,1	58,9
20+ години	108	40,3	41,1	100,0
Вкупно	263	98,1	100,0	
Недостасува	5	1,9		
Вкупно	268	100,0		

Табела/Графикон 3: Колку е старо претпријатието (години)?

Табела/Графикон 4. Дали вашето претпријатие е лоцирано во област што се нарекува индустриска зона?

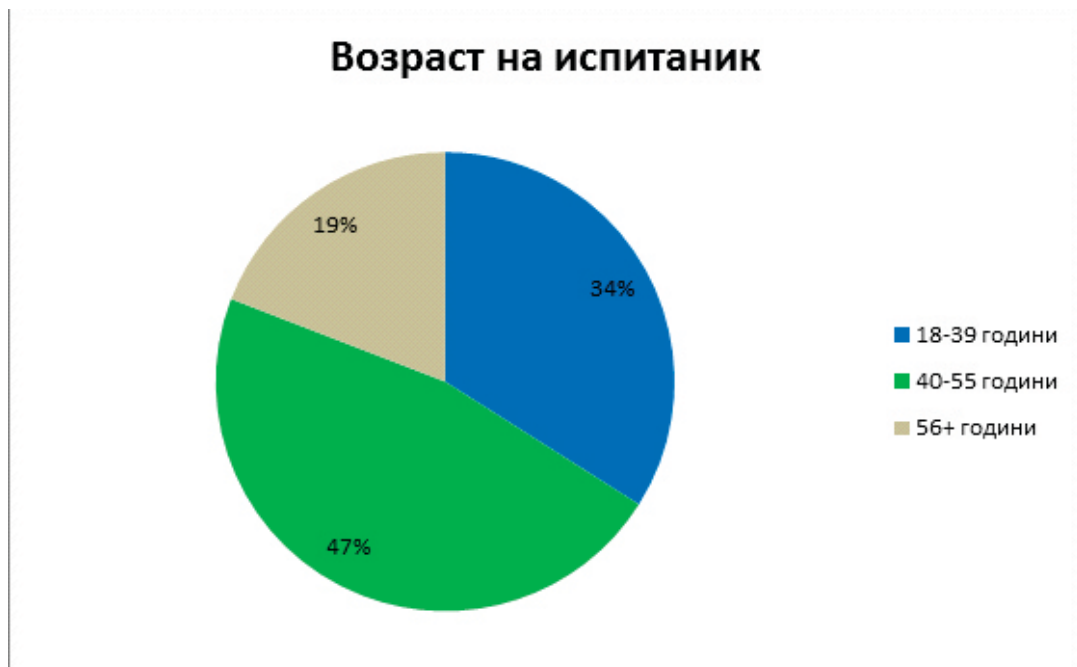
	Фреквенција	Процент	Валиден процент	Кумулативен процент
Да	124	46,3	46,3	46,3
Не	144	53,7	53,7	100,0
Вкупно	268	100,0	100,0	

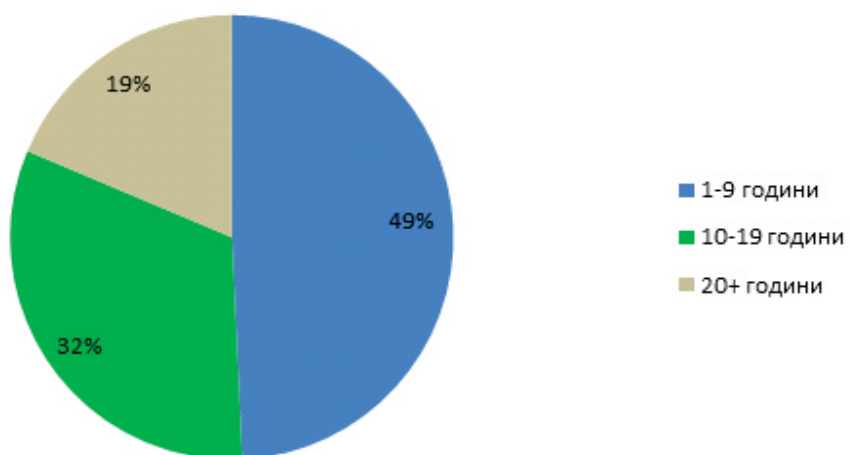
Табела/Графикон 5. Возраст на испитаник

	Фреквенција	Процент	Валиден процент	Кумулативен процент
18-39 години	87	32,5	34,0	34,0
40-55 години	120	44,8	46,9	80,9
56+ години	49	18,3	19,1	100,0
Вкупно	256	95,5	100,0	
Недостасува	12	4,5		
Вкупно	268	100,0		

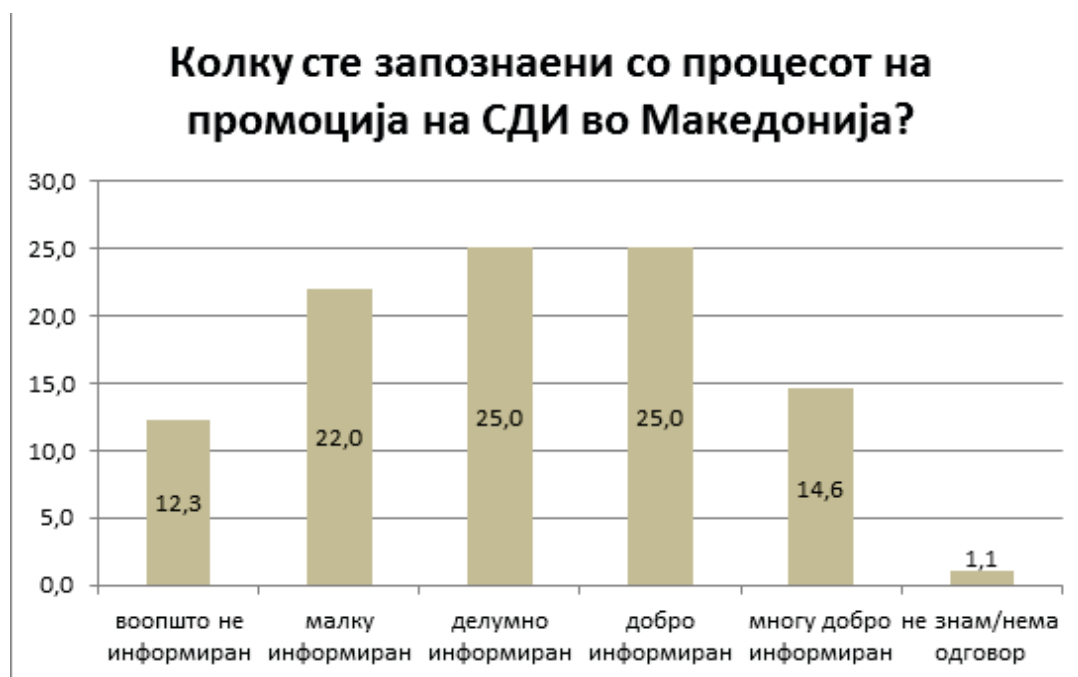
Табела/Графикон 6. Колку долго сте на раководна позиција (во години)?

	Фреквенција	Процент	Валиден процент	Кумулативен процент
1-9 години	132	49,3	49,3	49,3
10-19 години	86	32,1	32,1	81,3
20+ години	50	18,7	18,7	100,0
Вкупно	268	100,0	100,0	

Табела/Графикон 6. Колку долго сте на раководна позиција (во години)?

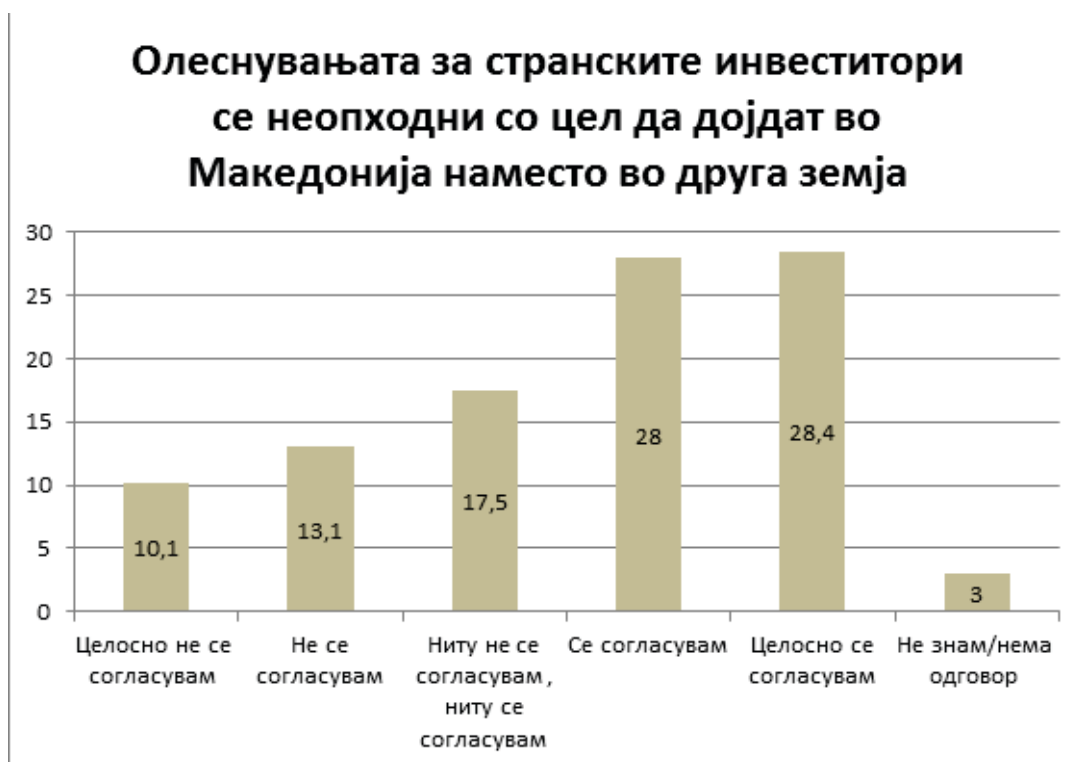
Табела/Графикон 7. Колку сте запознаени со процесот на промоција на СДИ во Македонија?

	Фреквенција	Процент	Валиден процент	Кумулативен процент
Воопшто не е информиран	33	12,3	12,3	12,3
Многу малку информиран	59	22,0	22,0	34,3
Малку е информиран	67	25,0	25,0	59,3
Добро информиран	67	25,0	25,0	84,3
Многу добро информиран	39	14,6	14,6	98,9
Не знам/нема одговор	3	1,1	1,1	100,0
Вкупно	268	100,0	100,0	

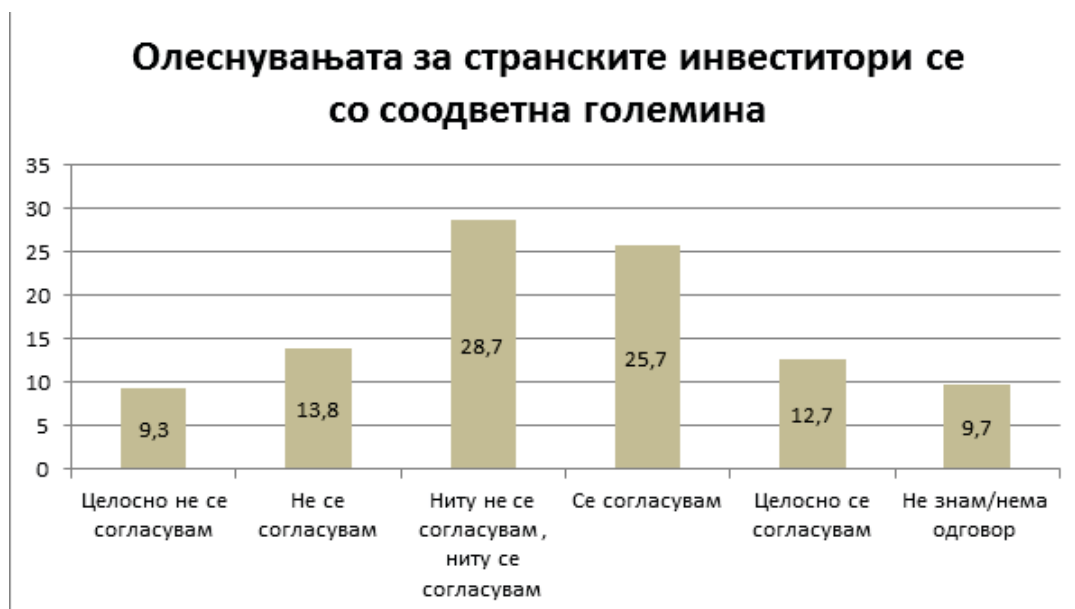
Табела/Графикон 8. Олеснувањата за странските инвеститори се неопходни со цел да дојдат во Македонија наместо во друга земја

	Фреквенција	Процент	Валиден процент	Кумулативен процент
Целосно не се согласувам	27	10,1	10,1	10,1
Не се согласувам	35	13,1	13,1	23,1
Ниту не се согласувам , ниту се согласувам	47	17,5	17,5	40,7
Се согласувам	75	28,0	28,0	68,7
Целосно се согласувам	76	28,4	28,4	97,0
Не знам/нема одговор	8	3,0	3,0	100,0
Вкупно	268	100,0	100,0	

Табела/Графикон 9. Олеснувањата за странските инвеститори се со соодветна големина

	Фреквенција	Процент	Валиден процент	Кумулативен процент
Целосно не се согласувам	25	9,3	9,3	9,3
Не се согласувам	37	13,8	13,8	23,1
Ниту не се согласувам , ниту се согласувам	77	28,7	28,7	51,9
Се согласувам	69	25,7	25,7	77,6
Целосно се согласувам	34	12,7	12,7	90,3
Не знам/нема одговор	26	9,7	9,7	100,0
Вкупно	268	100,0	100,0	

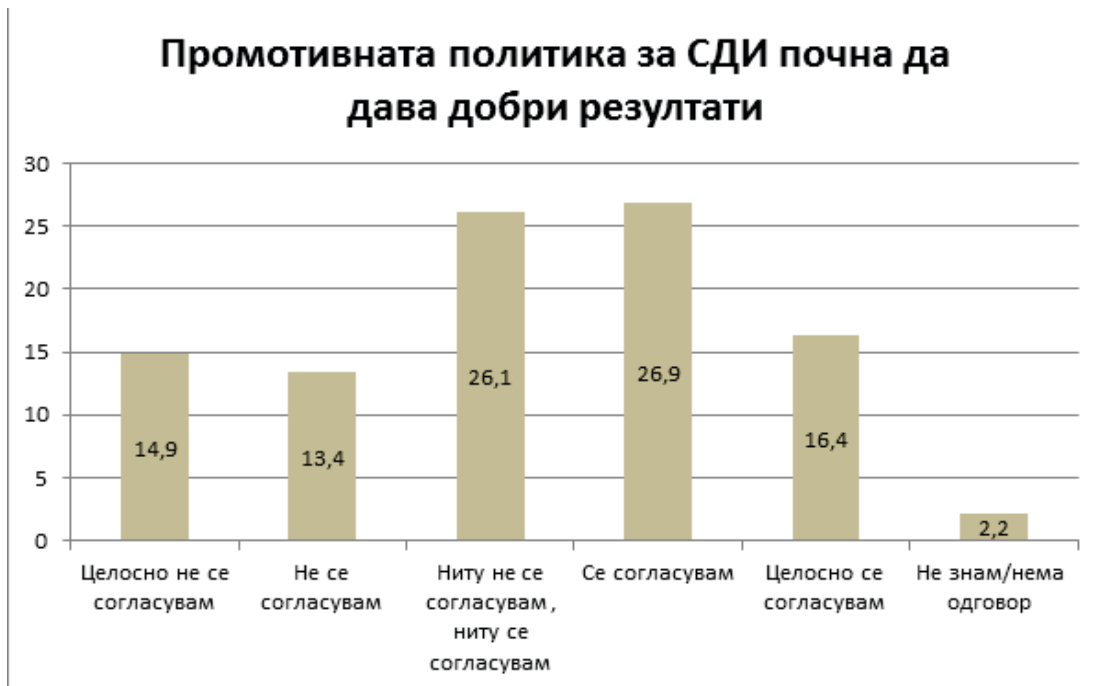
Табела/Графикон 10. Со давањето субвенции за странски инвеститори, власта врши дискриминација кон домашните инвеститори

	Фреквенција	Процент	Валиден процент	Кумулативен процент
Целосно не се согласувам	18	6,7	6,7	6,7
Не се согласувам	26	9,7	9,7	16,4
Ниту не се согласувам , ниту се согласувам	32	11,9	11,9	28,4
Се согласувам	56	20,9	20,9	49,3
Целосно се согласувам	132	49,3	49,3	98,5
Не знам/нема одговор	4	1,5	1,5	100,0
Вкупно	268	100,0	100,0	

Табела/Графикон 11. Промотивната политика за СДИ почна да дава добри резултати

	Фреквенција	Процент	Валиден процент	Кумулативен процент
Целосно не се согласувам	40	14,9	14,9	14,9
Не се согласувам	36	13,4	13,4	28,4
Ниту не се согласувам , ниту се согласувам	70	26,1	26,1	54,5
Се согласувам	72	26,9	26,9	81,3
Целосно се согласувам	44	16,4	16,4	97,8
Не знам/нема одговор	6	2,2	2,2	100,0
Вкупно	268	100,0	100,0	

Табела/Графикон 12. Директната поддршка за специфични сектори преку субвенции за стопанските субјекти е добро за економијата

	Фреквенција	Процент	Валиден процент	Кумулативен процент
Сосема не се согласувам	8	3,0	3,0	3,0
Не се согласувам	8	3,0	3,0	6,0
Ниту се не се согласувам , ниту се согласувам	36	13,4	13,4	19,4
Делумно се согласувам	67	25,0	25,0	44,4
Целосно се согласувам	131	48,9	48,9	93,3
Не знам/нема одговор	18	6,7	6,7	100,0
Вкупно	268	100,0	100,0	

Бенефити и трошоци од странските директни инвестиции во технолошко-индустриските развојни зони:

Случај: Македонија за периодот 2007-2014 година

Весна Гарванлиева-Андонова, Марјан Николов, Габриела Димовска, Игор Митевски

Резиме/апстракт

ТИРЗ се една од формите преку кои се промовираат и се имплементираат политиките за привлекување странски директни инвестиции (СДИ), и имаат цел забрзување на економскиот развој со привлекување странски и домашен капитал за развој на нови технологии и нивна примена во националната економија, зголемување на конкурентноста и зголемување на вработувањето. Во трите оперативни зони во Република Македонија, компаниите основани со странски капитал, уживаат значајни бенефиции за остварување на целта и тоа преку редица даночни и неданочни ослободувања кои имаат фискални и други импликации чиј сеопфатен бенефит или трошок тешко може да се квантифицира.

Во услови на нетранспарентност и на недостиг на податоци и на информации за висината на трошоците за субвенционирање на СДИ, ова истражување има цел и се обиде да направи квантификација на директните економски трошоци и на економските бенефити, и да ја пресмета додадената вредност од овие инвестиции, а со цел да се дадат генерални препораки за политиките за привлекување странски директни инвестиции во технолошко-индустриските зони. Сакаме да напоменеме дека во оваа студија не се опфатени индустриските и зелените зони кои (треба) оперираат во согласност со Законот за индустриски-зелени зони,¹ како и регионалниот ефект на привлекување СДИ кога во регионот владите претежно привлекувањето на СДИ го базираат на тесни мерки кои опфаќаат ценовни критериуми за привлекување (фискални, цена на трудот, директна помош за пониски капитални трошоци и слично).

Користејќи утврдени методологии, анализата покажа:

1. Македонија не е усогласена со европската регулатива за транспарентност на државната помош, односно висината на доделената државна помош не е позната, не е воспоставен регистар ниту, пак, мапа за регионална помош, а наодите од државната ревизија укажуваат на неисполнување на законската обврска за известување на државната помош на дирекцијата, агенцијата, а ниту, пак, навремено известување на инвеститорите, недостиг на критериуми за избор и за склучување договор со СДИ, нецелосно планирање средства во буџетот на Република Македонија, но и недостиг од мониторинг и евалуација од постигнатите ефекти од досегашната државна помош;
2. Според анализата, висината на инвестициите во зоните како удел во вкупните странски директни инвестиции на годишно ниво учествуваат со 20% до 30%, освен во 2009 година кога достигнуваат дури 51%;

¹ Службен весник на Република Македонија бр. 119/2013 и 160/2014.

3. Вредноста на извозот на компаниите во зоните во вкупниот извоз од 2007 до 2009 година, според оваа анализа, учествува до еден процент, додека потоа континуирано расте за во 2014 година да достигне 27%. Од 2010 година, учеството на извозот на компанијата Џонсон Мети е значително и најголемо и од вкупниот извоз од сите останати компании во зоните, со удел во вкупниот извоз од зоните помеѓу 78% и 87% проценти (во 2011 и во 2014 година соодветно). Ова укажува на концентрацијата на една компанија која е значително поголема во однос на приходите, споредено со останатите компании и влијанието кои би можела да го има во целокупните показатели за инвестициите во зоните;

4. Уделот на компаниите од зоните во целокупната бруто-додадена вредност на национално ниво достигнува до неполн еден процентен поен во 2013 година. Бруто-додадената вредност како компонента на БДП која го мери придонесот на секоја производител, е видлива по 2011 година откако првите инвеститори почнуваат да генерираат добивка и таа се зголемува со текот на времето. Најголем удел во бруто-додадената вредност во 2013 година има Џонсон Мети како најзначаен по големина на приход и на добивка во дадената година;

5. Според дадената методологија на оваа анализа, нето-економските бенефити за државата, од компаниите кои оперираат во периодот од 2007 до 2014 година, се позитивни за три од седум компании и тоа во вредност од 176,6² милиони ЕУР;

6. Во периодот во кој се разгледува оваа анализа, а во услови на недостиг на готови податоци за државна помош, и зададени претпоставки во оваа анализа, даночните ослободувања и доделени грантови, како трошоци за седумте компании во ТИРЗ од 2007 до 2014 година во апсолутна вредност, изнесуваат 56,58 милиони ЕУР;

7. Изведено како процент од инвестицијата на приватниот ентитет, односно корисникот, уделот на инвестицијата на државата оценет преку оваа студија, варира од 5% до 47% во зависност од компанијата. Во услови на недостиг на готови податоци за државна помош, а со зададени претпоставки во анализата, таа покажа дека во апсолутен износ досега највисока вредност на трошоци на државата, пресметана во висина од 21,76 милиони ЕУР, е доделена на Џонсон Мети, која, пак, претставува 7% од инвестицијата на корисникот, а најголеми трошоци во висина од 47% споредено со висината на инвестицијата на корисникот е пресметано за Џонсон Контролс Штип во вредност од 10,37 милиони ЕУР;

8. Вкупниот просечен трошок утврден со субвенционирањето и со даночните ослободувања по вработување генерирано во периодот, изнесува 21.454 ЕУР (со фактор на дисконт од 8%). Во разгледуваниот период, генерирани се 3.008 нови вработувања кај сите корисници, а вредноста по вработување варира од најниски 7.534 ЕУР кај Џонсон Контролс Штип, каде во апсолутен број имаме најголем број вработени, до максимални 46.674 ЕУР по вработување кај Џонсон Мети;

9. Финансиската анализа на вкупните инвестиции, укажува дека комбинацијата од стимулации од Владата имале нето-позитивен ефект врз резултатите на инвестициите на правните субјекти кои оперираат во зоните. Инвестицијата на Владата најчесто е клучна за остварување позитивна вредност на позитивен поврат на инвестицијата за правниот субјект во зоната за претпоставен период од десет години, односно без инвестицијата на Владата, инвеститорите не би имале поволен поврат на инвестицијата според НСВ, со исклучок на Џонсон Мети. Ова го поставува прашањето на адекватноста на стратегијата за привлекување странски инвестиции во одржливоста на инвестициите на подолг рок за инвеститорите да не заминат по истекот на десеттата година со што би имало нагло одлевање на капитал, отпуштање вработени, и потреба од барање други инвеститори во ТИРЗ;

² Вистеон и Џонсон Мети како прво формирани компании со нето-бенефити од 60,5 и од 111,7 милиони ЕУР, соодветно и Ван Хоол со 4,3 милиони ЕУР. Останатите компании имаат сè уште негативни нето-економски бенефити за државата кои се очекуваат да бидат позитивни во периодот што следи.

10. Компаниите-корисници во ТИРЗ за финансирање на средствата со значително поголем дел, се финансираат преку обврски со поврзани компании (мајки компании), а во помала мера преку зголемување на капиталот, со што компаниите во ТИРЗ плаќаат трошоци за камати, рефлектирано во намалена добивка, намалена распределба на добивката и потенцијално помал пресметан данок на добивка за распределена добивка;

11. Просечните нето-исплатени плати на вработените во компаниите во просек се на ниво на национален просек, но Вистеон и Мети имаат континуирано исплата на нето-плати над просекот, што, пак, не е случај за останатите компании, односно Џонсон Контролс Штип, Витек и Кемет кои имаат потпросечни годишни нето-плати. Континуираното промовирање е втина работна сила, а едновременно и на политика за привлекување развиени технологии, не се одразува во цената на работната сила. Ако ваквите плати се одраз на вработувања за кои не е потребна високо квалификувана работна сила која би развивала нови технологии со голема додадена вредност, тогаш произлегува дека главните вработувања се мануелна работна сила со која не се постигнува ефект на пренесување знаење и прелевање на знаење во другите компании од секторот, еден од главните фактори за привлекување СДИ;

12. Потенцијалниот бенефит за позитивни екстерналии како прелевање на знаење е соочен со предизвик имајќи предвид дека секторите кои се генератор на нови знаења, како и пренос или прелевање на знаење: истражување и развој, маркетинг, продажба, се задржани кај мајките компании или регионалните центри, што го ограничува факторот прелевање на знаење како аргумент за привлекување на СДИ во Република Македонија;

13. Во периодот од 2007 до 2014 година на основа на ослободувања од даноциза Република Македонија, опортунитетниот трошок, оценет со оваа анализа, е 18 милиони ЕУР даночни приходи. Со проекција на резултатите до 10 години и со дисконт на вредноста на загубените даноци во период од 10 години, сегашната нивна вредност е оценета на 36,6 милиони ЕУР или 7% од вредноста на висината на странските инвестиции;

14. Очекувани се и индиректни бенефити кои не можат да се квантифицираат во форма на екстерналии како евентуално пренесување знаење, нови квалификации и позитивно влијание врз други компании, вклучувајќи ги и домашните компании, новите бизнис сектори, а по чие искуство можат да привлечат други компании, новите технологии во производството, но и во корпоративното владеење, агломерација на бизнисите и на кластерите во индустријата, интегрирање со локални компании кои имаат бенефит преку зголемување на размената, како и нивните капацитети итн., но потребно е да се спомене дека и за нив постојат предизвици за нивна реализација;

15. Главната препорака е стратегијата за привлекување СДИ да се унапреди во насока на задржување на постоечките инвестиции преку креирање втора генерација на структурни реформи кои нема да се базираат на фискални ослободувања и грантови, туку преку трајни и одржливи услови за работа претежно кон стабилизација на политичкиот амбиент, креирање предвидлива бизнис клима, намалување на перцепцијата за корупција.

Кратенки

АСИПИРМА Агенцијата за странски инвестиции и промоција на извозот на Република Македонија; **БДП** Бруто-домашен производ; **ДДВ** Данок на додадена вредност; **ДЗР** Државен завод за ревизија; **ДИТ** Дирекција за технолошко-индустриски развојни зони; **ЕКЕ** Европска комисија; **ЕУ** Европска Унија; **ЕУР** Евро; **ИРРВ** Внатрешна/интерна стапка на поврат на инвестицијата; **ВПИЈП** Јавно приватно партнерство; **КЗК** Комисија за заштита на конкуренција; **МКД** Македонски денар; **МСП** Мали и средни претпријатија; **НСВ** Нето-сегашна вредност; **СДИ** Странски директни инвестиции; **СЕЗ** Специјални економски зони
ТИРЗ Технолошко-индустриска развојна зона

Вовед

Слободните економски зони (СЕЗ)³ како форми за привлекување инвестиции и како форма за унапредување на економскиот развој, се концепт кој е доста стар, но првата модерна специјална економска зона е основана во 1959 година, во Ирска (Guangwen, 2003), додека значајна популарност овие зони добиваат во деведесеттите кога се проценува дека има околу 500 СЕЗ, чиј број на светско ниво по повеќе од една деценија се смета дека изнесува помеѓу три и пет илјади и најголем дел од нив се лоцирани во земјите во развој (Carter and Harding, 2011:8).

Во Македонија, концептот на специјални економски зони е релативно нов концепт кој заживеа со Законот за слободни економски зони (СЕЗ),⁴ односно со концептот за технолошко-индустриски развојни зони (ТИРЗ) од 2007 година кога Законот за СЕЗ го заменува новиот Закон за ТИРЗ.⁵

СЕЗ се дефинираат како *„обележана географска област содржана во рамките на националните граници на земјата, каде што деловните правила се различни од оние кои преовладуваат на националната територија. Овие различни правила главно се однесуваат со условите за инвестирање, меѓународната трговија и царина, оганочување, како и регулаторната средина, при што во зоната постои деловно опкружување кое е предвидено да биде полиберално од аспект на политики и поефективно од административен аспект, споредено со другата територија на земјата“* (Farole 2011, p. 23).⁶

ТИРЗ⁷ во Македонија се промовираат како една од формите за привлекување странски директни инвестиции (СДИ), и според законот имаат цел: *„забрзување на економскиот развој со привлекување странски и домашен капитал за развој на нови технологии и нивна примена во националната економија, зголемување на конкурентноста и зголемување на вработувањето.“*⁸ Па оттука, компаниите кои се наоѓаат во ТИРЗ уживаат значајни бенефиции за остварување на целта и тоа преку даночни и неданочни ослободувања, односно мерки за поттикнување за инвеститорите. Овие субвенции и ослободувања се базираат врз Законот за ТИРЗ, а дополнително и преку правото за добивање државна помош како дополнителен поттик за инвеститорите во согласност со Законот за контрола за државната помош.⁹

³ Терминот слободна економска зона и терминот технолошко-индустриска зона за целите на ова истражување ќе бидат наизменично користени, а ќе се однесуваат на оние зони кои се дефинирани според Законот за ТИРЗ. Во меѓународната практика, истиот термин може да се најде и како слободни трговски зони, специјални економски зони, зони за промоција на извоз и слично.

⁴ Службен весник на Република Македонија бр. 56/99, 41/00, 06/02.

⁵ Службен весник на Република Македонија бр. 14/07, 103/08, 130.08, 139/09, 155/10, 127/12, 41/14, 160/14, 72/15, 129/15, 173/15, 192/15.

⁶ Слободен превод од англиски јазик: Demarcated geographic areas contained within a country's national boundaries where the rules of business are different from those that prevail in the national territory. These differential rules principally deal with investment conditions, international trade and customs, taxation, and the regulatory environment; whereby the zone is given a business environment that is intended to be more liberal from a policy perspective and more effective from an administrative perspective than that of the national territory. Извор: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/2341/638440PUB0Ecto00Box0361527B0PUBLIC0.pdf>

⁷ Терминот слободна економска зона и терминот технолошко-индустриска зона за целите на ова истражување ќе бидат наизменично користени, а ќе се однесуваат на оние зони кои се дефинирани според важечкиот Закон за ТИРЗ. Во меѓународната практика, термини со исто значење кои се јавуваат се ослободните трговски зони, специјалните економски зони, зоните за промоција на извозот.

⁸ Закон за технолошко-индустриски развојни зони (Службен весник на Република Македонија бр. 14/07, 103/08, 130.08, 139/09, 155/10, 127/12, 41/14, 160/14, 72/15, 129/15, 173/15, 192/15), член 2.

⁹ Закон за контрола на државната помош, Службен весник на Република Македонија бр. 145/2010.

Според информациите на Дирекцијата за технолошко-индустриски развојни зони (ДТИРЗ), во моментот на истражување во Република Македонија основани се шест ТИРЗ и планирани се дополнителни пет. Од сите тие во три зони има седум оперативни компании кои работат и поднеле завршна сметка за 2014 година, во останатите локации сè уште нема оперативни компании, но постојат најави или планови, според објавите на Комисијата за заштита на конкуренцијата¹⁰ и изјавите во медиумите.

Сакаме да напоменеме дека во оваа студија не се опфатени индустриските и зелените зони кои (треба) оперираат во согласност со Законот за индустриски зелени зони.¹¹ Исто така, во ова истражување не е опфатен регионалниот ефект на привлекување СДИ. Имено, во регионот владите претежно привлекувањето на СДИ го базираат на тесни мерки кои опфаќаат ценовни критериуми за привлекување (фискални, цена на трудот, директна помош за пониски капитални трошоци и слично). Владите на тие исти земји како Србија и Македонија како да се натпреваруваат во тоа кој повеќе ќе плати на странските инвеститори за да дојдат во земјата.^{12,13,14}

Секако дека цената за политичко-економската нестабилност и нетранспарентноста се компензира со директни одливи од буџетите на тие земји и со релативно ниските цени за работната сила и со даночните ослободувања.

Во оние ТИРЗ кои во моментот на изготвување на ова истражување се оперативни и корисниците имаат поднесено завршни сметки за 2014 година, оперираат вкупно седум (7) компании и тоа пет (5) во ТИРЗ 1 Скопје (Вистеон Електроникс Македонија ДООЕЛ,¹⁵ кој до 2014 година е Џонсон Контролс Македонија, Џонсон Мети ДООЕЛ, Кемет Електроникс Македонија ДООЕЛ, Продис ДОО, Витек Македонија ДОО), 1 компанија во ТИРЗ 2 Скопје (Ван Хоол Македонија ДООЕЛ), и 1 компанија во ТИРЗ Штип (Џонсон Контролс Штип ДООЕЛ). **Па оттука, овие седум компании ќе бидат предмет на истражување.**

Целта на ова истражување е да направи квантификација на директните економски трошоци и економските бенефити, и да ги изрази нето-бенефитите од новите вработувања, како и да се пресмета додадената вредност од овие инвестиции, а со цел да се дадат генерални препораки за политиките за привлекување странски директни инвестиции во технолошко-индустриските зони.

Овде сакаме да напоменеме дека нашето истражување не навлегува во морално-етичките аспекти на државната помош и односите на капиталот и на работната сила. Исто така, не навлегуваме во истражување за тоа дали СДИ секогаш го зајакнуваат економскиот раст (Menzinger 2003: „придобивките од СДИ беа повеќе тврдење отколку емпириска потврда“). Последново особено, бидејќи економскиот раст не значи поквалитетен живот и/или не значи одржлив раст, а за што има емпириски показатели и за Македонија пресметани од ЦЕА.¹⁶ Во ова истражување ние ги опфаќаме микроекономските аспекти на регулативата, (не)транспарентноста, додадената вредност, вработувањето.

¹⁰ Во текот на 2015 година, објавени се решенија на Комисијата за заштита на конкуренцијата за државна помош на инвеститори во ТИРЗ за уште шест компании и тоа за една на 3.2.2015 година за корисник во ТИРЗ Кичево, за три на 21.4.2015 година за корисник во ТИРЗ Скопје, ТИРЗ Прилеп и ТИРЗ Штип, и за две на 9.9.2015 година за корисник во ТИРЗ Штип и во ТИРЗ Струга. Бидејќи тие не се оперативни и сè уште не постојат податоци, нема да бидат земени предвид при анализата, http://www.kzk.gov.mk/mak/zapis_decision.asp?id=11 (видено на: 20.12.2015 година).

¹¹ Службен весник на Република Македонија бр. 119/2013 и 160/2014, Владата на Република Македонија веќе има воспоставено меѓу ресорска работна група, координирана од Министерството за економија (МЕ), чија задача е да го имплементира донесениот акциски план за формирање индустриски зелени зони, а во тек се и измени и дополнувања на Законот за индустриски зелени зони.

¹² Види, на пример, напис од Радио Телевизија Србија: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/Ekonomija/1896824/+Vu%24%8D%24%87%3A+Investitori+mo%24da+ra%24C4%8Dunaju+na+podr%24%25A1ku+dr%24%25BEave.html>

¹³ Или српски Курир: <http://www.kurir.rs/vesti/biznis/investicije-srbijo-11-kompanija-ti-pobeglo-u-makedoniju-clanak-1988399>

¹⁴ Или Б92: http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?vv=2015&mm=10&dd=21&nav_id=1053907

¹⁵ Visteon Corporation (NYSE:VC) на 1 јули 2014 година објави дека преземањето на бизнисот (делот) со автомобилска електроника на Johnson Controls (NYSE:ICI) е завршено, со што стана еден од трите светски најголеми добавувачи на електроника за управување на возилата, <http://www.prnewswire.com/news-releases/visteon-completes-acquisition-of-electronics-business-of-johnson-controls-265370241.html> (видено на: 24.11.2015 година), http://www.johnsoncontrols.com/content/us/en/contact/automotive_experience/electronics.html

па оттука, и Џонсон Контролс Македонија стана дел од Вистеон, како Вистеон Електроникс Македонија

¹⁶ Види повеќе во Николов, Треновски, Ристески, Ристовска (2013 година): „Политички консензус за економската иднина на Република Македонија“, ЦЕА: http://cea.org.mk/documents/Politicki_konsenzus.pdf, исто така, повеќе во Menzinger J. (2003): „Does Foreign Direct Investment Always enhance economic growth?“, KYKLOS, Vol. 56 – 2003 – Fasc. 4, 491–508.

Уште на почетокот, важно е да се спомене дека Владата е нетранспарентна во делот на привлекување на СДИ и до моментот на истражувањето, информациите за конкретната висина на учеството на државата во форма на доделена помош не е јавно достапна, па оттука за дел од информациите како фактор кој лимитира ќе бидат користени претпоставки кои ќе бидат образложени.

Исто така, сакаме да укажеме и на недостигот на критериуми за избор и склучување договор со СДИ, нецелосно планирање средства во буџетот на Република Македонија,¹⁷ и недостиг од мониторинг и од евалуација од постигнатите ефекти од досегашната државна помош, инвестирана за привлекување СДИ, чиј недостиг е утврден и од Државниот завод за ревизија. Настрана се утврдените нерегуларности кои овој Завод ги има утврдено во Агенцијата за странски инвестиции и промоција на извозот во 2014 година.¹⁸

Конечно, ова истражување е организирано во неколку делови и тоа првиот дел кој дава преглед на странските директни инвестиции, регулативата, и стимулациите, вториот дел кој дава преглед на методологијата и нејзиното користење за квантифицирање на бенефитите и трошоците, и третиот дел кој дава преглед на дополнителните бенефити и препораки за унапредување на политиките.

Странските директни инвестиции во Македонија и регулативата

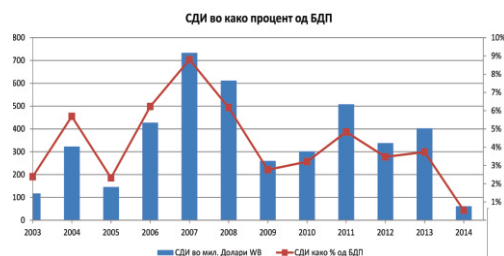
Вкупни странски директни инвестиции

Податоците за вкупните нето-странски директни инвестиции,¹⁹ покажуваат дека во временскиот период од 2003 до 2014 година во Република Македонија, странските директни инвестиции (СДИ) имаат генерален тренд на пораст. Според динамиката на инвестициите прикажана подолу, може да се забележи дека нивото на инвестиции е најниско во 2003 година, додека највисоко ниво е постигнато во 2007 година и тоа околу 733 милиони долари. Споредено со изведените инвестиции (види подолу за методологија), учеството на СДИ од ТИРЗ е значајно и во просек учествува со околу дваесет проценти. Имено, во 2008 година учеството на странските инвестиции од технолошко-индустриските зони било 3%, додека, пак, во 2009 година било дури 51%, а во останатите години тоа е меѓу дваесет и тринаесет проценти.

Набљудувано како процент од БДП, во 2007 година кога салдото на СДИ е највисоко, учеството во бруто-домашниот производ изнесува 9%, кое во текот на годините продолжува со опаѓање, сè до благото зголемување во 2011 година на 5% од БДП, додека во 2014 година достигнува 1%.

Извор: податоци од Светска банка и изведените инвестиции

Извор: податоци од база на податоци од Светска банка

¹⁹ Во странски директни инвестиции влегуваат и оние инвестиции од корисниците на технолошко-индустриските зони.

Споредено со соседните земји, Македонија и Босна и Херцеговина имаат слична динамика и вредност на СДИ по глава на жител (во американски долари) и тие бележат најниско, но постојано ниво на инвестиции по глава на жител во однос на другите соседни земји. Според податоците од базата на податоци на Светска банка,²⁰ Црна Гора и Бугарија бележат непостојан тек на СДИ, односно повисоки осцилации на вредноста по глава на жител, со пад на инвестициите во последните 4 години. Единствено Хрватска бележи значителен пораст на СДИ во 2014 година, споредено со претходната година, што не е случај во останатите разгледувани земји.

Учеството на извозот на СДИ од ТИРЗ во вкупната вредност на извозот на Македонија е значаен и континуирано расте. Имено, процентот на извозот на компаниите во ТИРЗ (според изведена вредност на извоз, види методологија подолу) од 2007 до 2009 година учествува до еден процент, потоа континуирано расте за во 2014 година да достигне 27%. Од 2010 година, учеството на извозот на компанијата Џонсон Мети е значително и е најголемо од вкупниот извоз од сите компании во ТИРЗ, и изнесува помеѓу 78% и 87% проценти (во 2011 и во 2014 година соодветно). Ова укажува на влијанието на една компанија која е значително поголема во однос на приходите, споредено со останатите компании, кое би можела да го има во целокупните показатели за инвестициите во зоните.

Уделот на компаниите во целокупната бруто-додадена вредност на национално ниво достигнува до неполн еден процентен поен во 2013 година. Бруто-додадената вредност како компонента на БДП која го мери придонесот на секој производител, сектор или индустрија, дава преглед на придонесот на компаниите во ТИРЗ во целосната економија.

Од графикот може да се увиди дека придонесот преку додадената вредност на компаниите²¹ е видлив по 2011 година, односно откако првите инвеститори почнуваат да генерираат добивка и тој се зголемува во наредните години. Најголем удел кој придонесува со најголем дел во бруто-додадената вредност во 2013 година е Џонсон Мети како најзначаен по големина на приход и на добивка во дадената година. Бидејќи компаниите кои се основани и/или почнуваат да работат во 2011 години, во првите години генерираат нето-оперативна загуба и нивното позитивно влијание се очекува да се види во и по 2014 година. За вкупната додадена вредност на странско контролираните компании како дел од вкупната додадена вредност за Македонија, статистиката не е достапна.²²

²⁰ <http://data.worldbank.org/>

²¹ Пресметана како збир од оперативната добивка, трошоците за вработување и амортизацијата.

²² Види подетално табела во анекс.

Регулатива за олеснувања и државна помош за СДИ во ТИРЗ

Република Македонија е земја-кандидат за членство во ЕУ од декември 2005 година, а Комисијата првпат даде препорака до Советот за отворање на преговорите за пристапување во 2009 година. Како земја-кандидат за членство во ЕУ, потребно е регулативата да ја усогласи со регулативата на ЕУ, вклучувајќи ја и регулативата која се однесува на државната помош, односно нејзината контрола. Во однос на странските инвестиции преку корисниците во ТИРЗ, освен даночните ослободувања добиваат и директна помош, односно државна помош. Според Европската комисија:²³ *државната помош е дефинирана како предност во каква било форма, дадена на селективна основа за претпријатијата од страна на националните јавни власти. Затоа, субвенциите доделени на поединци или општите мерки кои се отворени за сите претпријатија, не се опфатени со оваа забрана и не претставуваат државна помош (примерите ги вклучуваат општите даночни мерки или легислативата за вработување).*

За дадена мерка да се смета за државна помош, треба да ги има овие карактеристики:

- Да постои интервенција од страна на државата или преку државните ресурси, кои можат да земат различни форми (на пример, грантови, даночни или каматни олеснувања, гаранции, владини вложувања како дел од компанија, или обезбедување стоки и услуги по повластени услови итн.);
- Интервенцијата да му дава на примателот предност на селективна основа, на пример, за некои компании или индустриски сектори, или на компании лоцирани во одредени региони;
- Конкуренцијата е или може да биде нарушена;
- Интервенцијата може да влијае врз трговијата помеѓу земјите-членки.²⁴

Во последниот извештај на ЕК за напредокот на Македонија (за 2015 година), се укажува дека постојат недостатоци во делот на државното влијание врз конкурентноста: „додека правната рамка за државна помош беше зајакната во последниве години, информациите дадени за износите и за корисниците на државна помош и за следственото оценување се ограничени“. Дополнително, во поглавјето за политика на конкуренција се напоменува дека „...Системите за пријавување за користење државна помош не се користат од страна на сите даватели на државна помош, со што се попречува ефективно следење. ...Регистарот на државна помош сè уште не е воспоставен и сè уште не е составена мапа на регионална помош во согласност со насоките на ЕУ за регионална државна помош“.²⁵

Имајќи го предвид горе кажаното, а со цел зголемување на транспарентноста, потребно е нејзино унапредување преку креирање и редовно ажурирање на регистарот на државна помош, како и креирање мапа за државна помош на национално и/или на регионално ниво, со што ќе се унапреди транспарентноста, а и ќе се приближиме кон усогласување со регулативата на ЕУ. Дополнително, во согласност со препораките на ДЗР, потребно е унапредување на критериумите за доделување на државната помош.²⁶

Од аспект на системот за привлекување СДИ во Република Македонија, главните политики и мерки за привлекување СДИ во Македонија кои ги промовира Агенцијата за странски инвестиции и промоција на извозот на Република Македонија (АСИПИРМ), се следниве:

²³ http://ec.europa.eu/competition/state_aid/overview/index_en.html

²⁴ Види повеќе во анекс.

²⁵ Работен документ на службите на Комисијата, извештај за Република Македонија, 2015 година, http://www.sobranie.mk/content/%D0%9D%D0%A1%D0%95%D0%98/PR2015_Ali_CK_FF_MK_16.11.2015.pdf (видено на: 20.12.2015 година).

²⁶ <http://www.investinmacedonia.com/>

- Рамна даночна стапка од 10% за персонален данок и данок на добивка;
- Даночни олеснувања – нема данок на добивка на реинвестирана нето-добивка пред оданочување;
- Ниски трошоци за конкурентна работна сила;
- Дополнително, за инвестициите во ТИРЗ²⁷ се нудат шеми за државна помош во форма на регионална државна помош: ослободување од плаќање персонален и корпоративен данок на добивка во првите 10 години; ослободување од ДДВ и од плаќање царински давачки за добра, сировини, за опрема и машини, до 500 илјади евра како субвенција за инвестициски трошоци во зависност од вредноста на инвестицијата и од бројот на вработени, закуп на земјиште до 99 години; бесплатно поврзување со природен гас, вода, електрична енергија; ослободување од плаќање комунални давачки на локалната општина и давачки за градежни дозволи, како и зелени царински канали за добра.

Сакаме да напоменеме дека во оваа студија не се опфатени индустриските и зелените зони кои (треба) оперираат во согласност со Законот за индустриски зелени зони.²⁸ Владата на Република Македонија има воспоставено меѓу ресорска работна група, координирана од Министерството за економија (МЕ), чија задача е да го имплементира донесениот акциски план за формирање индустриски зелени зони, а во тек се и измени и дополнувања на Законот за индустриски зелени зони.

Овде уште еднаш потсетуваме дека Владата е нетранспарентна во делот на привлекување СДИ и дека до моментот на истражувањето, информациите за конкретната висина на учеството на државата во форма на доделена помош не е јавно достапна, па оттука за дел од информациите како фактор кој лимитира за квантифицирање ќе бидат користени претпоставки кои ќе бидат образложени. Во периодот на спроведување на истражувањето, освен директна комуникација со чинителите за податоци за висината и за типот на државна помош по компанија и по години, се побарани и податоци преку барање за пристап до информации од јавен карактер,²⁹ по што е добиен одговор³⁰ дека висината на доделената помош е од доверлив карактер и има економска и пазарна вредност за компаниите.

Исто така, сакаме да укажеме и на недостигот на критериуми за избор и за склучување договори со СДИ, нецелосно планирање средства во буџетот на Република Македонија,³¹ но и недостиг од мониторинг и евалуација на постигнатите ефекти од досегашната државна помош инвестирана за привлекување СДИ, што е утврдено и од Државниот завод за ревизија (ДЗР). Настрана се утврдените нерегуларности кои ДЗР ги има утврдено во Агенцијата за странски инвестиции и промоција на извозот во 2014 година во соодветниот извештај на овластениот државен ревизор.³²

²⁷<http://www.investinmacedonia.com/investing-in-macedonia/technological-industrial-development-zones-tidzs>

²⁸ „Службен весник на Република Македонија“ бр. 119/2013 и 160/2014.

²⁹ БПИК е поднесено до ДТИРЗ и до АСИПИРМ, 22.12.2015 година.

³⁰ Одговор добиен на 26.1.2016 година.

³¹ Види повеќе во конечен извештај на овластениот државен ревизор: http://dzt.mk/Uploads/2008_Agencija_stranski_investigicii.pdf

³² Види повеќе во конечен извештај на овластениот државен ревизор: http://dzt.mk/Uploads/13_Agencija_stranski_investigicii_izvoz_FOLLOWUP_KOMPLET.pdf

СТИМУЛАЦИИ ЗА СТРАНСКИ ДИРЕКТНИ ИНВЕСТИЦИИ ВО ТЕХНОЛОШКО-ИНДУСТРИСКИТЕ ЗОНИ

Според Законот за технолошко-индустриски развојни зони³³ и Законот за контрола на државната помош,³⁴ постојат повеќе видови даночни ослободувања и дополнителни стимулации за странските компании-корисници на ТИРЗ.

Македонија како што беше спомената погоре, во форма на олеснувања и на државна помош преку Законот за ТИРЗ и контрола на државната помош, овозможува бенефиции за оние СДИ кои се корисници на ТИРЗ. Олеснувањата и стимулациите (incentives) кои ги овозможува државата за компаниите во ТИРЗ, се јавуваат во следните форми:

1. Даночно ослободување од данок на добивка: корисникот на зоната е ослободен од плаќање данок на добивка за период од десет години. Стапката на данокот на добивка во Република Македонија изнесува 10%. Во случај на распределба на добивка во форма на дивиденди, даночната стапка е применлива;³⁵
2. Даночно ослободување од персонален данок на доход: корисникот на зоната е ослободен од плаќање персонален данок на доход по основа на плати на вработени лица за период од 10 години, без разлика на бројот на вработени лица.³⁶ Стапката на персонален данок на доход изнесува 10%, која иако е на товар на вработениот, се уплаќа од страна на работодавецот;
3. Субвенционирање наемнина за парцела: корисниците на ТИРЗ имаат значајно ниска наемнина на површините на парцелите. Според тарифникот на зоните, тие се симболични и изнесуваат 3,1 МКД/м². Разликата помеѓу пазарната вредност која би ја плаќале корисниците и вредноста која ја плаќаат, се смета како субвенција или дополнително олеснување;
4. Грант за градба: висината на помошта за градба на објект во ТИРЗ е лимитирана до 0,5 милиони ЕУР, и компаниите-корисници на зоните ја користат оваа помош во форма на грант;
5. Ослободување од надомест за уредување градежно земјиште (комунални такси): ослободување од надоместот кој е локален и го воспоставува општината на чија територија се ТИРЗ, односно за овој случај тоа се општина Илинден (за ТИРЗ Скопје 1 и ТИРЗ Скопје 2) и општина Штип (ТИРЗ Штип);³⁷
6. Помош за обука на вработени: корисниците на ТИРЗ можат да добијат помош во форма на грант за обука на вработените во висина на 50% од подобните трошоци за тренинг;
7. Ослободување од плаќање данок на додадена вредност (ДДВ): корисникот на зоната е ослободен од ДДВ за прометот на добра и услуги во ТИРЗ (освен прометот наменет за крајна потрошувачка) и за увозот на добра во ТИРЗ (под услов добрата да не се наменети за крајна потрошувачка);³⁸
8. Субвенционирање на 50% од бруто-платата за вработените во период од 2 години: оваа помош е алтернатива на 50% од оправданите инвестициски трошоци (за инвестиции до 50 милиони евра), кои се пресметуваат или како оправдани трошоци за инвестицијата или како трошоците за плата за вработените во период од две години.³⁹

³³Закон за ТИРЗ (Службен весник на Република Македонија бр. 14/07, 103/08, 130/08, 139/09, 155/10, 127/12, 41/14, 160/14, 72/15, 129/15, 173/15, 192/15).

³⁴Службен весник на Република Македонија бр. 145/2010.

³⁵http://www.ujp.gov.mk/m/megjunarodni_organizacii/category/1027

³⁶Ibid.

³⁷Иако во моментот има основано повеќе ТИРЗ низ Република Македонија, во ова истражување се разгледуваат ТИРЗ 1 и ТИРЗ 2 во Скопје и ТИРЗ Штип во Штип, затоа што до крајот на 2014 година од корисниците на ТИРЗ кои поднеле завршни финансиски извештаи, податоци постојат само за овие три ТИРЗ.

³⁸Ibid.

³⁹<http://www.vest.mk/?itemID=1B6CBF4D0FCF0E4C9BB69A4126586C4B>

Преглед на постоечки истражувања

Конкретно за СДИ во ТИРЗ во Македонија како резултат на ограничениот пристап на егзактни податоци, резултира со недостиг на истражувања кои се достапни, а кои, пак, вршат квантифицирање на економскиот трошок и поврат на инвестицијата, односно бенефитите од државната помош во компаниите кои се наоѓаат во ТИРЗ.

За разлика од други држави, но и последните регулативи на ЕК на ЕУ кои се однесуваат на сите членки, во однос на транспарентноста на државната помош, во Македонија транспарентноста на висината на државната помош речиси не постои, односно ниту ДТИРЗ ниту, пак, Комисијата за заштита на конкуренција (КЗК)⁴⁰ (надлежна и за контрола на државната помош) не ја објавуваат висината на доделената државна помош. Имено, достапните извештаи за КЗК во делот каде треба да стои износот на доделена државна помош е покриен.

Според последните измени на регулативата на ЕУ за транспарентност на доделената државна помош, сите земји-членки се обврзани да ги објавуваат на разбирлива веб-страница следните информации за национално или за регионално ниво за државна помош: (1) кратка информација за мерката; (2) целосен текст за мерката или линк до неа; (3) информација за секоја индивидуална помош над 200 илјади евра која содржи име на корисник, вид корисник (МСП/големо претпријатие), регион, економски сектор, елемент на помош, инструмент на помош и датум на грант.⁴¹ Тоа е утврдено со водичот за државна помош за 2014-2012 година на ЕК, во делот за транспарентност.⁴² Некои земји-членки како Холандија веќе имаат интерактивни и готови веб-страници каде се прикажуваат овие информации веќе подолг период.⁴³

Истражувањата во однос на користените методологии за евалуација на бенефитите од странските вложувања, се повикуваат на потребата за огромната база на егзактни податоци кои се потребни за детална анализа. Според Стеклер и Стеванс (1991 година), типични пресметки за контрибуцијата на директните инвестиции се концентрираат на националниот доход на државата, додека дистрибуцијата на приходот е поретко испитувано прашање. При имплементирање на анализата за трошоци и бенефити, нивното квантифицирање зависи од тоа колку пазарот на инпути и производи е совршен, односно дали се рефлектираат маргиналните трошоци, во спротивно, потребно е користење приспособени или „shadow“ цени, со цел утврдување на маргиналниот трошок.⁴⁴

Клучно прашање

Клучното прашање на ова истражување е колкава е догадената вредност на СДИ во ТИРЗ и колкав е трошокот врз јавните финансии наспроти бенефитите од инвестициите во изминатиот период

⁴⁰ Закон за контрола на државната помош, Службен весник на Република Македонија, бр. 145 од 5.11.2010 година, член 29: објавување одлуки и податоци, член 30: деловна или службена тајна (член 29, алинеа 5: податоците кои се деловна или службена тајна, во смисла на членот 30 од овој Закон, не се објавуваат), Закон за заштита на конкуренцијата бр. 145/10, 136/11, 41/14, член 57: деловна или службена тајна.

⁴¹ http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-1175_en.htm

⁴² http://www.renasc.eu/documente/rag%20new%20en%202013_743en.pdf, видено на 25.12.2015 година.

⁴³ http://ec.europa.eu/competition/state_aid/modernisation/index_en.html, видено на 14.12.2015 година, земјите на ЕФТА, <http://www.eftasurv.int/> (видено на 31.12.2015 година).

⁴⁴ The adequacy of the US Direct Investment Data, Stekler, Stevens, International Economic Transactions, Issues in Measurement and Empirical Research, National

Пристап и методологија

Пристап и методологија

Пристапот за спроведување на ова истражување се базира на следните чекори за прибирање податоци, информации и нивна анализа:

- 1.Преглед на постоечки анализи, секундарни податоци, важечка регулатива која се однесува на странските инвестиции во ТИРЗ;
- 2.Прибирање податоци врз основа на достапните финансиски извештаи на компаниите во ТИРЗ кои се достапни преку ЦРМ, како и податоци објавени на веб-страниците на ДТИРЗ, АСИПИРМ;
- 3.Директна комуникација со корисниците, и иако некои беа контактирани по телефон и по мејл, не добивме податоци, како и со ДТИРЗ и со СИПИРМ во однос на висината на државната помош, поради што е поднесено барање за пристап до информации од јавен карактер;⁴⁵
- 4.Анализа врз основа на утврдена методологија.

Опсег, ограничувања

Ова истражување овозможува симплифицирана методологија преку која може да се оценат нето-бенефитите на инвестициите во дадениот период од нивното основање до крајот на 2014 година и да дадат сет на генерални препораки за унапредување на политиките за поддршка на СДИ во ТИРЗ во Република Македонија. Пресметките и калкулацијата за нето-економските бенефити, како и маргиналниот бенефит од новите вработувања, се базираат врз податоците од финансиските извештаи на компаниите кои се наоѓаат во ТИРЗ (завршните финансиски извештаи од ЦРМ), додека податоците кои се однесуваат на државната помош и ослободувањата се прибрани врз основа на претпоставки, а делумно врз изјави и податоци од страна на ДТИРЗ.

Ограничувањата на оваа анализа се од следните аспекти:

Детална сеопфатна анализа на трошоци и бенефити за инвестиции кои се наоѓаат во ТИРЗ е екстремно тешко да се спроведе поради потребата од голем број детални податоци и информации кои се потребни за нејзино спроведување, а тие не е возможно да се приберат во дадениот период, поради пристапноста, ресурсите, како временски така и материјални. Голем број податоци кои би биле потребни за детална анализа се податоци кои и самите компании ги третираат како доверливи;

Ограничениот пристап до информации за висината на државната помош и на ослободувањата по компанија за периодот кој се истражува, целосна ригорозна анализа на трошоци и бенефити ја прави невозможна, но тоа не е ни целта на ова истражување. Истовремено, ограничениот временски опсег за одредени компании може да се оцени само во периодот од нивното основање, кое за дел од нив е релативно кратко и претставува дополнително ограничување;

Индириктните бенефити, како и одложените бенефити, исто така, имаат значајно влијание за остварување на целите за привлекување на СДИ, но нивното квантифицирање и мерење, исто така, е ограничено, но со ова истражување се обидовме да идентификуваме дел од нив.

Со цел да се земат предвид ограничувањата поради краткиот период на оперативност на дел од компаниите, освен периодот на разгледување, направени се и симулации за тоа колкави би биле бенефитите и исплатливоста на инвестициите во период од десет години постоење со предвиден раст на компанијата според одминатите податоци. Дополнително, наодите се нормализираат по години за да се доведат сите инвестиции во ист период, со што се пресметува нето-сегашна вредност (НСВ) на инвестициите и на внатрешната стапка на поврат на инвестицијата со дисконт на соодветната стапка. Треба да се напомене дека во услови кога не ни се познати плановите за развој на компаниите, проекциите се базираат врз основа на трендот на развој и можните трендови на развој, имајќи ги предвид периодот на постоење и општо утврдената стапка на развој.

⁴⁵ Одговор на барањето е добиено само од АСИПИРМ во кое не се наведува висината на државната помош со образложение дека тие се од доверлив карактер и имаат економска и пазарна вредност за компаниите, и на барање на компаниите не се во можност да ги објават

Бенефити – методологија, претпоставки и анализа

Методологијата која се користи за да се утврдат бенефитите и трошоците од инвестициите во ТИРЗ, се базира на симплифицирана аналитичка алатка за мерење на нето-економскиот бенефит на секоја од инвестицијата, како и утврдување на трошоците за инвестицијата за државата, во зоните во периодот од 2017 до 2014 година, преку трошоците и бенефитите (анализа за трошоци и бенефити) со акцент на бенефитите од новите вработувања во компаниите во ТИРЗ.

Користената методологија се базира на симплифицираната методологија која главно се осврнува на наодите и пристапот на Бренер и на Бел (1993), во публикацијата на Центар за развој на информации и евалуација (ЦРИЕ) на УСАИД.⁴⁶ Мерењето на трошоците и на бенефитите од проекти кои промовираат извоз, преку мерење на бенефитите и на трошоците изразени преку вработувањата одат во прилог, бидејќи еден од главните мотиви за поддршка на странските инвестиции преку компаниите во ТИРЗ и целта утврдена со законот за ТИРЗ се да се зголемат вработувањата.

Анализата на трошоци и бенефити ја споредува вредноста на тековите на трошоците поврзани со даден проект со вредноста на текот на бенефитите од дадениот проект за да се измери придонесот на даден проект врз националната економија. При анализата на даден проект, финансиските бенефити и трошоци заедно со сет економски цени (shadow prices), кои го рефлектираат опортунитетниот трошок, се разликуваат од цената која е платена и ги коригираат финансиските текови во нивните економски еквиваленти за да ги земат предвид трошоците и бенефитите кои недостасуваат при финансиската анализа.⁴⁷

Според оваа методологија:

Нето-економски бенефити = (годадена вредност во економски цени) – (опортунитетен трошок на фактори кои се потребни да генерираат годишна-вредност)⁴⁸

Нето-економските бенефити за секоја компанија се претставени како збир од економската додадена вредност, и тоа вкупните приходи од извозот, намалени за опортунитетните трошоци како фактори за генерирање на додадената вредност и економските нето-бенефити се однесуваат на целокупните бенефити за државата. Опортунитетните трошоци кои се земени предвид при ова истражување се:

1. Инвестицијата на странски капитал – висината на инвестицијата врз основа на финансиските извештаи е изведена како збир од промената на капиталот и на обврските⁴⁹ за секоја година, преку која ја утврдуваме висината на инвестициите за секој од корисниците во ТИРЗ. Бидејќи промената/движењето на обврските во текот на целата година не се познати (билансот на состојба ни дава слика само на денот на билансирање) и во текот на годината има промени на билансните позиции за краткорочни и долгорочни кредити и позајмици, земените кредити и позајмици кои се користат за купување основни средства и за финансирање на работниот капитал (working capital), ги додаваме на инвестициите во основни средства (промена на вредност на основни средства во текот на годината, плус трошокот за амортизацијата за истата година), како и потребата за финансирањето на работниот капитал.

Самите финансиски извештаи на разгледуваните компании укажуваат дека обврските по кредити со поврзани друштва за кои има трошоци за камати, се високи наспроти финансирањето со капитал, со што се потврдува адекватноста на овој пристап на изведување на висината на инвестицијата (странска инвестиција).

⁴⁶ http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNAX277.PDF, Measuring Costs and Benefits of Export Promotion Projects, Findings from A.I.D. Experience, Jennifer Bremer, Charles Bell, 1993, Center for Development Information and Evaluation U.S. Agency for International Development.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Net economic benefits = (Value-added in economic prices) – (opportunity cost of factors needed to generate value-added).

⁴⁹ Според НБРМ: ...Податоците за состојбата на директните инвестиции вклучуваат податоци за сопственичкиот капитал (со реинвестирање на добивката) и за должничките инструменти

Ова важи за сите компании во ТИРЗ кои се предмет за анализа, освен за една од инвестициите која континуирано има позитивни резултати (нето-добивка) и чии тековни средства се повисоки од тековните обврски и не се јавува потреба за финансирање на работниот капитал преку подигнување кредитни линии од поврзани друштва.⁵⁰ Притоа, потребите за финансирање на растот на компанијата се задоволени преку зголемување на капиталот преку реинвестирање на нето-добивката;

1. Нето-платите на вработените – висината на нето-платите за вработените е податок кој е достапен и видлив од годишните финансиски извештаи на компаниите за кој во анализата се зема просек, бидејќи не постои структура на вработените за технолошки квалификации (hi/low). Просекот на нето-платите е прифатлив во услови кога имаме недостиг од ревидирани финансиски извешти за компаниите кои би дале преглед на структура на вработени по степенот на технолошки квалификации;

2. Вредноста на увозот – висината на увозот е изведена вредност како резултат на почетната состојба на залихите, вкупната вредност на материјални трошоци како трошоци од основната дејност, намалени за вкупната вредност на залихите на крајот на годината.

При имплементирање на оваа статичка методологија за пресметка на нето-бенефитите за секоја година адекватно за секоја од разгледуваните компании и калкулирање на сумата на годишните нето-бенефити, произлегува дека позитивни нето-бенефити се јавуваат кај двете компании (Вистеон Електроникс и Џонсон Мети), кои се и првите компании кои се основани во ТИРЗ и имаат најдолг период на функционирање. За оние компании кои почнале со работа во текот на 2011 година, сè уште салдото на нето-бенефитите е негативно, освен за една од нив (Ван Хоол). Може да се претпостави дека лимитирачки фактор за утврдување на нето-бенефитите во првите години од работењето е прерано, односно дека нето-бенефитите од СДИ се генерираат во подоцнежните години од работењето. Сепак, влијание имаат и индивидуалните резултати на компаниите, секторот и големината на компанијата. Вкупните нето-бенефити по оваа методологија при сумирање на сите резултати од 2007 до крајот на 2014 година за сите компании кои се разгледуваат, изнесуваат 123,33 милиони ЕУР, од кои најголем дел се резултат на Вистеон и на Мети кои придонесуваат со 172,2 милиони ЕУР.

Нето-економски бенефити, во милиони ЕУР

	Вистеон Електроникс	Џонсон Мети	Витек	Кемет	Ван Хоол	Продис	Џонсон Контролс Штип
	Почеток * 2007	Почеток 2009	Почеток 2009	Почеток 2011	Почеток 2011	Почеток 2011	Почеток 2011
Догадена вредност во економски цени (вкупен извоз)	349,70	2.594,18	5,14	21,1	78,22	1,13	27,08
Опортунитетни и трошоци за генерирање догадена вредност	289,21	2.482,46	26,45	32,73	73,91	14,06	34,41
Нето-економски бенефити	60,49	111,73	-21,31	-11,63	4,31	-12,93	-7,33

* Прва година кога се започнува со генерирање приходи, до крај на 2014 година

⁵⁰ Ова се однесува на Џонсон Мети.

6. Помош за обука на вработени: претпоставена вредност од 5.000 ЕУР за секој нов вработен. Корисниците на ТИРЗ можат да добијат помош во форма на грант за обука на вработените во висина на 50% од подобните трошоци за тренинг. Бидејќи нема временско ограничување, се претпоставува дека секоја година само за новите вработени се користи помош во висина од 5.000 ЕУР по нов вработен;

7. Ослободување од плаќање ДДВ: законските одредби предвидуваат ослободување по основа на ДДВ и се пресметува трошок за ДДВ за градбата, со 18% стапка на ДДВ за претпоставена вредност на трошоци за градба од 400 ЕУР по м². Со ослободувањето од ДДВ при изградбата на производните капацитети, државата има опортунитетен трошок за ненаплатени приходи од ДДВ од фирмите-изведувачи за градба на капацитетите;

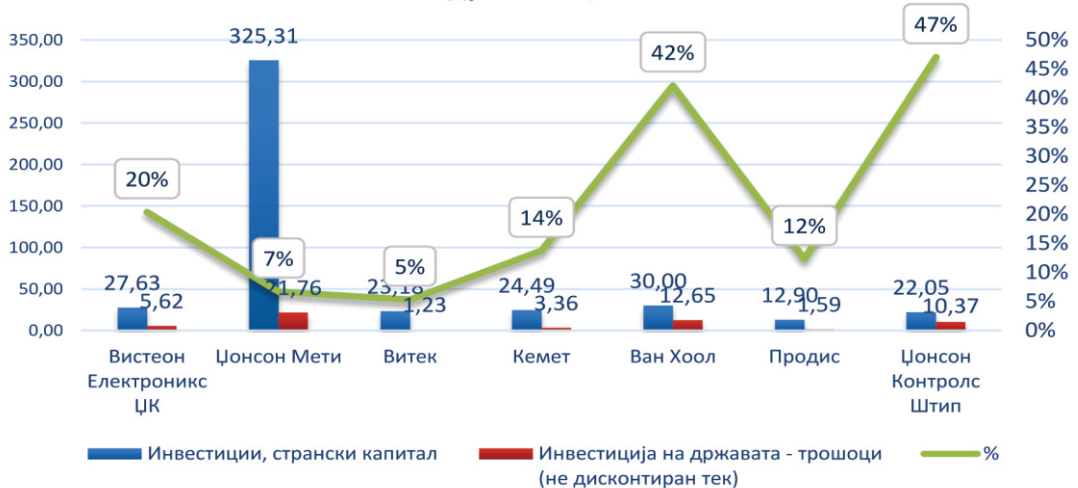
8. Вработување: 50% од бруто-платата во период од 2 години доколку се пресметуваат како оправдани трошоци за инвестицијата. Поради претпоставки кои го задоволуваат првиот критериум, ова ослободување нема да го сметаме како трошок, односно ќе претпоставиме дека е 0 за сите корисници.

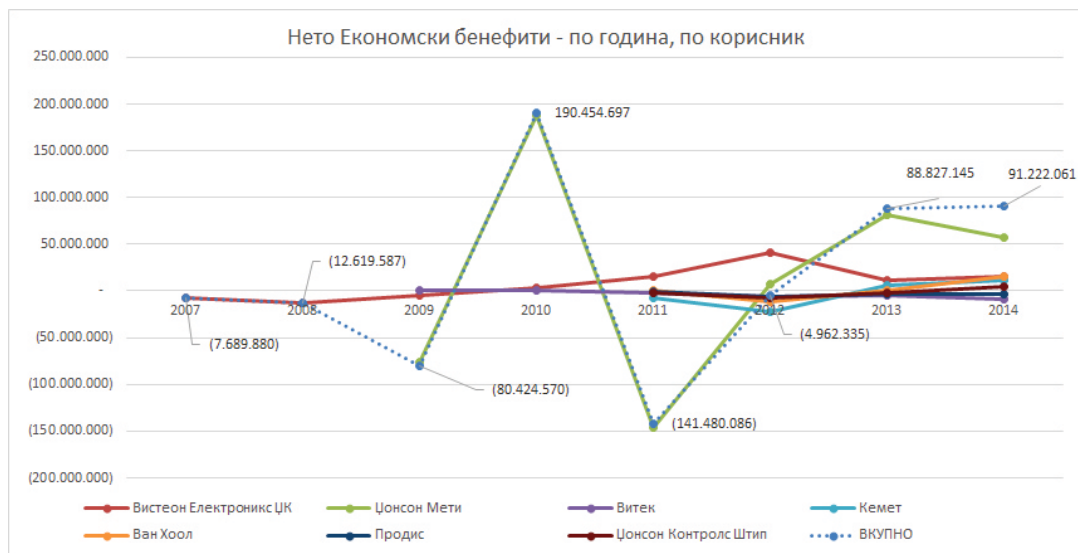
Оттука, може да се најде претпоставениот трошок во делот на инвестицијата која ја разгледуваме, односно претпоставената инвестиција на државата за секоја од компаниите (види детално табела 1 и трошоци ЕУР, по компанија и вкупно). Висината на трошоците на јавните средства, односно инвестицијата на државата преку ослободувањата и субвенциите, варираат по компанија во зависност од периодот во кој оперираат во ТИРЗ, големината на приходите, резултатите, градбата итн.

Во периодот кој се разгледува, ако се сумираат сите трошоци за сите компании, може да се утврди дека трошокот преку ослободувањата и субвенциите врз основа на дадените претпоставки за седумте компании од 2007 до 2014 година во апсолутна вредност, изнесува 56,58 милиони ЕУР, а доколку нив ги ослободиме, вредноста во 2014 година изнесува 66,25 милиони ЕУР. Изведено како процент од инвестицијата на приватниот ентитет, односно корисникот, уделот на инвестицијата на државата варира од 5% до 47% во зависност од компанијата.

Во апсолутен износ, досега највисока вредност на трошоци на државата е пресметана во висина од 21,76 милиони ЕУР за Џонсон Мети, која, пак, претставува помал процент од инвестицијата на корисникот, односно 7%, додека во процентуален износ најголеми трошоци во висина од 47%, споредени со висината на инвестицијата на корисникот во вредност од 10,37 милиони ЕУР, се пресметани за Џонсон Контролс во Штип.

Инвестиции по компанија, висина на трошоци на државата, %

Трошоци - методологија, претпоставки и анализа на трошоци

Трошоците кои ги генерира државата преку даночните и неданочните ослободувања кои се земени предвид се даночните и неданочните ослободувања и субвенции кои ги овозможува државата за компаниите во ТИРЗ, и тоа:

1. Даночно ослободување од данок на добивка: 10% на нето-добивката за секоја година кога има нето-добивка, а за која корисникот на зоната е ослободен од плаќање данок на добивка за период од десет години;
2. Даночно ослободување од персонален данок на доход: 10% од нето-трошоците за плати за период од десет години, а процентот по пресметка на платите е околу 10% од нето-платата ако се земат предвид просечните висини на нето-платите во однос на даночното ослободување и пресметката на придонесите;
3. Субвенционирање наемнина за парцела: разликата помеѓу претпоставената пазарна вредност на наем на површината,⁵¹ утврдена на 3 ЕУР/м² и цената според тарифникот на зоните од 0,05 ЕУР/м². Па оттука, разликата помеѓу пазарната вредност која би ја плаќале корисниците и вредноста која ја плаќаат се смета како субвенција или дополнително олеснување;
4. Грант за градба: висината на помошта за градба на објект во ТИРЗ е лимитирана на 0,5 милиони ЕУР, и претпоставуваме дека сите компании ја искористиле оваа еднакратна помош во форма на грант во максималната висина;
5. Ослободување од надомест за уредување градежно земјиште (комунални такси): ослободување од надоместот кој е локален данок/надомест и го воспоставува општината на чија територија се ТИРЗ, односно за овој случај тоа се Илинден (ТИРЗ 1 и ТИРЗ 2) и Штип (ТИРЗ Штип). Комуналните такси до моментот на основање на компаниите изнесувале 20 ЕУР/м² (во моментот тие се намалени на 15 ЕУР/м²) на изградена површина (помножен по коефициент од 0,05 за објекти за производство), а во Штип изнесуваат во просек 30 ЕУР/м², помножен по коефициент од 0,05 за објекти за производство);
6. Помош за обука на вработени: претпоставена вредност од 5.000 ЕУР за секој нов вработен. Корисниците на ТИРЗ можат да добијат помош во форма на грант за обука на вработените во висина на 50% од подобните трошоци за тренинг. Бидејќи нема временско ограничување, се претпоставува дека секоја година само за новите вработени се користи помош во висина од 5.000 ЕУР по нов вработен;

⁵¹ Површината на парцелата е утврдена од повеќе извори и за оние за кои има на ДТИРЗ се користат овие површини, додека останатите се базираат на изјави на релевантните чинители и медиуми.

Со цел да се коригира текот на нето-бенефитите (scaleback), се утврдува стапката на атрибуција која претставува проценета веројатност дека одредени бенефити би се случиле доколку не би постоеле интервенциите на проектот, односно во нашиот случај колкава е веројатноста дека инвестициите би се случиле доколку не постојат олеснувањата и стимулациите во онаа мерка до која се достапни.

Оваа проценка е субјективна и според процените на авторите оваа стапка е утврдена на 20%, имајќи предвид неколку фактори меѓу кои:

- Доколку висината на претпоставените олеснувања и субвенции не би постоеле, компаниите ќе ги генерираат како инвестиција или како трошоци кои ќе се рефлектираат во финансиските извештаи, зголемувајќи ги трошоците од работењето и намалувајќи ја добивката, со полоши клучни индикатори на работењето (KPI),⁵² а со тоа и нивната инвестиција би била помалку исплатлива;

- Дополнително, ако платите на вработените не се субвенционирани, можеме да претпоставиме дека тие би биле пазарно одредени и би биле повисоки, со што повторно би се зголемил трошокот на компанијата и би бил дестимулирачки фактор за спроведување на инвестициите во Македонија. Во прилог на ова објаснување, индикативно е и најавеното заминување на првата компанија-корисник на ТИРЗ точно десет години по започнување на операциите, односно откако истекуваат олеснувањата за Вистеон Електроникс (порано дел од Џонсон Контролс), а и изјавата на извршниот директор на Ван Хоол дека главна причина за инвестиција во Македонија се државните субвенции⁵³

За да се утврди маргиналниот бенефит од ново вработување како резултат на инвестициите, може да се искористи следниот метод кој дава анализа на економскиот поврат од креирање работни места. Во услови кога трошокот за целосна и детална анализа на трошоци и бенефити е невозможна да се спроведе, мерењето на бенефитите од вработувањата е корисна основа. За да се пресметаат нето-бенефитите од генерираните вработувања, ќе ја користиме следната формула за приливот на бенефити:

$$B = J * W * (1 - LCR) * A \quad (1)$$

Каде:

Број на генерирани вработувања (J): се новите вработувања во текот на годината, односно разликата меѓу состојбата на вработени на крајот на минатата година и тековната година врз основа на податоците евидентирани во завршните финансиски извештаи за секоја компанија за секоја година;

Просечна нето-плата (W): просечна нето-плата во сите години кои се разгледуваат во дадената компанија врз основа на податоците од финансиските податоци за секоја компанија;

Просечна стапка на конверзија на работна сила⁵⁴ (LCR) „shadow⁵⁵ wage rate⁵⁶“, која е претпоставена на 0,62 основа на други истражувања, и претставува процент кој го рефлектира соодносот од економските опортунитетни трошоци за работната сила и за финансиски изразената плата;

Стапка на атрибуција поврзана со новите вработувања (A) (претпоставена вредност од 20% врз основа на проценка на истражувачите.

⁵² KPI-Key performance indicators.

⁵³ <http://24vesti.mk/subvencite-i-rabotnata-sila-ja-spasija-belgiskata-kompanija-%E2%80%99Evan-hol%E2%80%9D>

⁵⁴ Врз основа на пресметана shadow wage rate во источна Европа, http://florio.economia.unimi.it/res/Del%20Bo%20Fiorio%20Fiorio%20Article%202011_1_17.pdf

⁵⁵ Shadow wage rate – претставува социјалниот опортунитетен трошок на работната сила, односно од што мора да се откаже индивидуата за да добие екстра единица од доброто.

⁵⁶ Labor conversion factor is generally stated as a percentage reflecting the ratio of the economic opportunity cost of labor to the financial wage.

Преку оваа формула ги пресметуваме бенефитите поврзани со секое ново вработување од инвестицијата и маргиналниот бенефит, кој е разлика помеѓу финансискиот и економскиот трошок поврзан со генерирање додадена вредност. Тоа значи споредба на ниво на инвестиција, на економскиот бенефит со трошоците, кои, пак, се резултат на комбинацијата од олеснувања кои му се доделени на инвеститорот во периодот на анализа (од основање на компаниите до крај на 2014 година).

Бидејќи целта на ТИРЗ е привлекување високо технолошки развојни инвестиции, со оваа формула ја коригираме вредноста на бројот на генерирани вработувања со мултипликатор 10. Односно приливот на бенефити во согласност со формулата (1) би бил:

$$B = 10 * J * W * (1 - LCR) * A \quad (2)$$

Компанија	Вистеон Електро никс	Џонсон Мети	Витек	Кемет	Ван Хоол	Проди с	Џонсон Контрол с Штип	ВКУПНО
Број на генерирани нови вработувања	321	534	33	144	485	72	1.499	3.088

Доколку се искористи овој пристап за пресметка на нето-бенефитите од вработувањата, може да се види дека разликата на нето-бенефитите од вработувањето, намалени за трошоците, и маргиналниот бенефит од вработувањето, во сите компании, освен за Вистеон Електроникс, е негативна, односно вкупно за сите компании се негативни 33 милиони ЕУР. Ова укажува дека маргиналниот бенефит е помал од маргиналниот трошок за вработување, освен во прво формираната компанија. Сепак, треба да се има предвид дека се анализираат резултатите на компаниите од почетокот на нивното оперативно функционирање до крајот на 2014 година, и дека поголем број од компаниите се оперативни во периодот од 2011 година.

Имајќи ја висината на пресметаната инвестиција на државата по компанија и по година, како и бројот на ново генерирани работни места, можеме да го распределиме трошокот по единица ново вработување во секоја компанија (види анекс табела 2)

	ВКУПНО
Тек на бенефити од вработување $10 * J * W * (1 - LCR) * A$ за сите години до 2014 година	23.496.822
Трошоци (неолеснителен тек)	56.581.365
Бенефити - трошоци = маргинален бенефит	- 33.084.543

Вкупниот трошок утврден со субвенционирањето и со даночните ослободувања, поделен со бројот на вработувања генерирани во периодот, укажува на вредност која по ново вработување варира од најниски 7.534 ЕУР кај Џонсон Контролс Штип, каде во апсолутен број имаме најголем број вработени, до максимални 46.674 ЕУР по вработување кај Џонсон Мети. Во просек, во периодот во кој го разгледуваме трошокот за државата по единица вработување, тој изнесува просечни 21.454 ЕУР за овие седум компании за периодот од 2007 до 2014 година.

ТРОШОЦИ	Вистеон	Џ. Мети	Витек	Кемет	Ван Хоол	Продис	Џ. Контрол Штип	ВКУПНО
Трошоци (ЕУР)	5.624.809	21.761.475	1.229.456	3.361.010	12.647.692	1.586.473	10.370.451	56.581.365
Нови работни места	321	534	33	144	485	72	1.499	3.088
Трошоци по вработување ЕУР	17.523	40.752	37.256	23.340	26.078	22.034	6.918	18.323
Трошок по вработување (олеснителен тек) ЕУР	23.829	46.674	44.568	26.913	31.201	26.460	7.534	21.454

Со дисконтирање на тековите и за трошоците и бенефитите со дисконт на стапка од 8%, може да се пресметка НПВ и ИРР за секоја од инвестициите во дадениот период. Истовремено, можеме да се пресмета и колкав е трошокот по вработување, имајќи ги предвид вкупните олеснителни текови на трошоците во дадениот период. Меѓутоа, тековите на бенефитите и на трошоците се негативни, освен за Вистеон, дисконтирањето на тековите дополнително ја намалува вредноста на негативната НСВ на тековите, а пресметката на ИРР е неоснована.

Од друга страна, освен економските нето-бенефити кои се однесуваат на државата, а кои беа анализирани во погоре дадениот дел, преку анализата на финансиските извештаи и утврдените претпоставки за инвестицијата на државата, може да се направи финансиска анализа на приватните инвеститори, односно ентитети. За таа цел, ќе ја утврдиме нето-сегашната вредност на инвестицијата за период од десет години, со и без инвестицијата на државата преку доделената помош и даночните ослободувања.

Со цел да ја утврдиме вредноста на добивката која се генерира или ќе се генерира како резултат на инвестицијата изразена во сегашна вредност на парите, пресметуваме користејќи го концептот на нето-сегашна вредност (НСВ). При спроведување на финансиската исплатливост на инвестициите, поради релативно краткиот период на постоење на компаниите, се изврши проценка за периодот од 2007 до 2014 година, каде 2014 година е базна година за целите за дисконтирање⁵⁷ на готовинскиот тек. Дополнително, за да се премости краткиот период на постоење на некои од компаниите, направена е проекција до 10 години и тоа врз основа на трендот од последните години, и претпоставен раст од 5% за Вистеон, имајќи го предвид најавеното заминување по истекот на десеттата година, 10% годишен раст за Џ. Мети имајќи ги предвид претходните години и релативно подолгиот период на постоење, и по 15% раст за компаниите кои постојат од 2011 година претпоставувајќи дека е потребен поголем раст за достигнување зрелост,⁵⁸ и за сите компании дека генерираната добивка во годините кои се проектирани целосно ќе ја реинвестираат, со што ќе го зголемат капиталот на компанијата. Анализата на финансискиот поврат на инвестицијата при пресметка на нето-готовинските текови, ги зема предвид како прилив на текови на приходот и останатата вредност на инвестициите (утврдени со оваа анализа), а како одлив на тековите ги зема оперативните трошоци, дополнителната инвестиција, висината на државните инвестиции (трошоци кои произлегуваат од даночните и неданочните стимулации).

Финансиската анализа укажува дека комбинацијата од стимулации од Владата имале нето-позитивен ефект врз резултатите на инвестицијата на Вистеон. Иако НСВ на инвестицијата во период до 2014 година е негативна (-9,2 милиони ЕУР), како резултат на даночните ослободувања и останатите стимулации нето-загубата е намалена на 5,4 милиони ЕУР. Со дополнителна проекција на раст од 5% на година за следните две години, нето-загубата се намалува за 4,4 милиони ЕУР. Сепак, напоменуваме дека оваа анализа ја предвидува финансиската вредност на инвестицијата, додека економските бенефити беа пресметани во претходниот дел на оваа анализа (види табела 3).

⁵⁷ Стапка на дисконтирање од 8%.

⁵⁸ Компанијата Продис поради негативните резултати во претходниот период и неизвесната иднина е отстранет од проекциите, <http://www.telma.com.mk/vesti/dali-farmaceutskata-kompanija-prodis-kje-se-zatvori>

Кај Џонсон Мети, анализата укажува дека комбинацијата од стимулации од Владата имала значаен позитивен ефект врз резултатите на инвестицијата НСВ, таа е позитивна веќе по петтата година и без стимулациите на државата (47,6 милиони ЕУР), но како резултат на даночните ослободувања и останатите стимулации, нето-добивката е зголемена за повеќе од 14,5 милиони ЕУР, која, пак, со проекција на дополнителен раст од 10% на годишно ниво за следните години се зголемува за 30,48 милиони ЕУР. Дополнителна исплатливост на инвестицијата преку интерната стапка на поврат на инвестицијата укажува дека е за 2% поголема како резултат на дадените стимулации, која и без ослободувањата има стапка од 15%, што е значајно над 8% од стапката на дисконт (види табела 3).

За исплатливоста на Витек, комбинацијата од стимулации од Владата имале круцијален ефект за исплатливост, односно имале нето-позитивен ефект врз резултатите на инвестицијата на Витек. НСВ на инвестицијата е негативна и без стимулациите на државата, но како резултат на даночните ослободувања и останатите стимулации, нето-загубата е намалена за 0,86 милиони ЕУР. Со проекција на дополнителен раст од 15% за следните години, исплатливоста на инвестициите како резултат на стимулациите и на инвестициите се зголемува и станува позитивна за разлика од негативната вредност, доколку таа не би била поддржана од субвенциите. Дополнителната исплатливост на инвестицијата преку интерната стапка на поврат на инвестицијата укажува дека е за 5% поголема како резултат на дадените стимулации. Како и претходната компанија, ситуацијата е слична и со Кемет Електроникс, која укажува дека без стимулациите на државата, таа би била финансиски неисплатлива за приватниот инвеститор. Односно како резултат на државните стимулации со проекција до десет години, Кемет ја намалува својата нето-загуба за 4,8 милиони ЕУР, со што инвестицијата има нето-сегашна вредност од 0,9 милиони ЕУР (види табела 3).

За Ван Хоол, исплатливоста на инвестицијата како резултат на владините стимулации ја зголемила за повеќе од 9,2 милиони ЕУР само во периодот од три години постоење. Таа со проектирани текови за десет години и раст од 15% на годишно ниво се очекува да достигне 18,2 милиони ЕУР изразени во сегашна вредност, каде најголем удел има учеството на државата. Како и за Ван Хоол така и за Џонсон Контролс Штип, клучен удел за исплатливоста на инвестицијата во првите три години постоење, но и за период од десет години, е учеството на субвенциите. Имено, инвестицијата генерира позитивна вредност уште во првите три години од 1 милион ЕУР, со стапка на дисконт од 8% како резултат на субвенциите, со што нето-загубата која би ја генерирала компанијата доколку не ги добила субвенциите и стимулациите би била 6,5 милиони ЕУР (види табела 3).

Симулацијата на државата при финансиската пресметка на нето-сегашната вредност на инвестицијата од почетокот на постоењето на компаниите до крајот на 2014 години за секоја инвестиција и симулација која ја проектира исплатливоста на инвестицијата за десетгодишен период, укажува на интересен наод. Имено, исплатливоста на инвестициите доведени во сегашна вредност, дури и по десет години за поголемиот број компании, е од круцијално значење за висината на исплатливоста на инвестициите, како и нето-заработката по инвестиција за приватниот ентитет странскиот инвеститор. Имено, тоа укажува на можноста дека најголем број од компаниите без стимулациите од државата не би инвестирале во Македонија. Ова е различно за компанијата Џонсон Мети чија исплатливост е значајна и без стимулациите на државата. Ова го поставува прашањето на адекватноста на стратегија за привлекување странски инвестиции, но уште повеќе за начинот на кој тие би се одржале подолг временски период за инвеститорите да не заминат по истекот на десеттата година, бидејќи тоа би значело и одлевање капитал кој инвеститорите го внеле/генерирале во државата, отпуштање вработени, и потреба од барање други инвеститори за ТИРЗ.

Дополнителните заклучоци кои можат да се видат од финансиските извештаи, се:

· Компаниите-корисници во ТИРЗ за финансирање на средствата со значително поголем дел, се финансираат преку обврски, а во помала мера преку зголемување на капиталот. Задолжувањето е со поврзани страни, односно компаниите позајмуваат од мајките компании за што исплаќаат камати и тоа значајни суми кои се генерираат како трошоци и ја намалуваат добивката, но истовремено тоа се рефлектира со намалена распределба на добивка кон мајката компанија, односно преку помал пресметан данок на добивка за распределена добивка. Исклучок е компанијата Џонсон Мети која има значаен обрт и приходи, нето-маржа и ликвидност, како и Кемет Електроникс каде финансирањето е, исто така, преку основачки капитал во поголема мера во однос на финансирање преку долг.

Според финансискиот показател долг кон капитал, евидентно е дека долгот како форма на финансирање преовладува во голема мера кај Витек, Ван Хоол, Џонсон Контролс и кај Вистеон Електроникс и Продис. Поголемо финансирање преку капиталот се јавува кај Џонсон Мети и кај Кемет Електроникс, каде соодносот е значително под еден (1). Ова е индикатор дека компаниите преку зголемени трошоци за заеми повлекуваат средства кои не се оданочуваат, со што се намалува потенцијалната добивка за државата преку данок за распределена добивка, а се намалува и вредноста на потенцијалната добивка која би била реинвестирана за да се зголеми капиталот. Преку овој начин, основачкиот капитал на компаниите не расте доволно, со што и компаниите полесно би ја преместиле инвестицијата на „друго место“ во услови кога регионот се натпреварува со тоа кој колку повеќе ќе даде на странските инвеститори (види анекс табела 4). Тековниот показател на компаниите во ТИРЗ покажува дека ликвидноста на компаниите е различна, односно најголема ликвидност за покривање на тековните обврски со тековните побарувања континуирано имаат Џонсон Мети и Кемет Електроникс, која се движи меѓу два и три, додека средни коефициенти на ликвидност се јавуваат кај Вистеон, Ван Хоол, Џонсон Контролс, околу 1, додека под еден се Витек и Продис (види анекс табела 4).

· Од почетокот на периодот на работа до крајот на 2014 година, споредените суми на нето-добивки/загуби по компанија како процент од изведената инвестиција на компаниите укажува дека највисок поврат на инвестицијата има кај Џонсон Мети, што е резултат на најголемите нето-добивки споредено со другите компании. Позитивен поврат на инвестициите до крајот на 2014 се јавува и кај Кемет, Ван Хоол и кај Џонсон Контролс Штип (види табела 4).

Овие индикатори за суптилно одлевање на капиталот од Македонија повторно укажуваат на потенцијална неодржливост на привлечените инвестиции за тие да останат и по десетгодишен период во Македонија. Затоа, неизбежна е потребата за изнаоѓање друга стратегија за привлекување и задржување на инвеститорите, бидејќи иако не може да се квантифицираат негативните ефекти, ваквото сценарио значајно би ги намалило нето-бенефитите од странските инвестиции во следните пет до десет години.

Нето-исплатените плати на вработените во компании во просек се на ниво на национален просек, но очигледно е дека Вистеон и Мети имаат континуирано исплата на нето-плати над просекот, што, пак, не е случај за останатите компании, односно Џонсон Контролс Штип, Витек и Кемет имаат потпросечни годишни нето-плати. Континуираното промовирање евтина работна сила, а едновременно политиката за привлекување развиени технологии не се одразува во цената на работната сила. Имено, ако претпоставиме дека ваквите плати се одраз на вработувања за кои не е потребна високо квалификувана работна сила која би развивала нови технологии со голема додадена вредност, тогаш произлегува дека главните вработувања се мануелна работна сила со која не се постигнува ефект на пренесување знаења и прелевања на знаења во другите компании од секторот.

Истовремено, повисоки плати не се мотивација за Владата, бидејќи на тој начин се генерираат повисоки трошоци за нивно покривање од буџетот на државата преку повисока апсолутна вредност за персонален данок на плати, а онаму каде е тоа случај и контрибуција кон целата плата на вработените. Дополнително, секторите кои се генератор на нови знаења, како и пренос и прелевање на знаење како истражување и развој, маркетинг, продажба, се задржани кај мајките компании или кај регионалните центри, што го ограничува факторот прелевање на знаење.

Опортунитетен трошок — колкава е загубата во даноци?

Од системот за привлекување СДИ, кој во Македонија е повеќе политички сигнал отколку економски сигнал за привлекување, државната помош е всушност индиректна субвенција за оние инвеститори кои и онака би дошле во Македонија и без субвенциите. Во согласност со оваа теорија за индиректна субвенција, трошокот за ваквите мерки е всушност процентот на инвеститори кои би дошле и без системот за привлекување инвестиции. Овој процент ќе го наречеме стапка на непотребни субвенции (redundancy rate).⁵⁹ Во овој дел од анализата ги земаме предвид само даночните ослободувања.

Во тој случај, трошоците би биле:

$$R * FDI * Y * t * N \quad (3)$$

Каде:

R - стапка на непотребни субвенции (процент на инвеститори кои и онака би дошле и без субвенции);

Y - просечна стапка на принос на инвеститор;

t - даночна стапка;

N - број на години на ослободување од плаќање данок.

Во овој случај, растечкиот СДИ, кој е привлечен со системот за привлекување, би бил $(1-R) * FDI$.

Понатаму, трошокот за неплаќање на данок би бил:

$$C = R * (Y * t * N) / (1 - R) \quad (4)$$

⁵⁹ Види повеќе во: FIAS occasional paper; 2001, "Using tax incentives to compete for foreign investment-are they worth the cost?".

Во Македонија, стапката на данок на добивка и на персонален данок на доход изнесуваат 10%, а стапките на просечен принос на секој од инвеститорите е прикажан на табела 5 (види анекс).

Ослободувањата во подолу дадената табела се дадени како 1) во периодот од 2007 до 2014 година во апсолутни бројки 2) врз основа на проекција на десетгодишен период:

Грчки букви Ят Ъ	Ювсаоџ Електроникс ЦК	в оџсоџ Мети	Юџвак	Йаџав	Юџ €ооџ	нројџс	в оџсоџ Контролс Штип	џ шџџџџ € 2007-2014
Бса. дд	585.690	13.643.740	23.355	203.302	388.653	0	184.622	15.029.361
Бса. ндд	946.992	930.201	27.142	193.580	318.599	66.513	608.660	3.091.687
Юџт нШџ Даноци	1.532.683	14.573.941	50.496	396.882	707.251	66.513	793.282	18.121.048

Џ

Ослободувањето од плаќање на данок е 10 години. Имајќи ги предвид овие претпоставки и пресметки, трошокот за централниот буџет за период од 10 години за секоја од компаниите е функција од стапката на непотребни субвенции, т.е. е функција од процентот на инвеститори кои би инвестирале и без даночни ослободувања (види табела 5).

$$\text{Cost} = 0,20 * (Y * 0,10 * 10) / (1 - 0,20) \quad (5)$$

Загубата во даноци во тој случај може да се пресмета како:

$$NPV = \sum_{n=1}^N \frac{1}{(1+r)^n} \frac{(R * FDI * Y * t * N)}{(1-R)} \quad (6)$$

Каде „r“ е дисконтна стапка која ја земаме е еднаква на 8%.⁶⁰

Загубата во даноци е прикажана на следната табела:

Инвеститор вредност во ЕУР	Инвестиција (ЕУР) проекција за 10 години (со дисконт)	Загубен данок (НСВ)	Загубен данок во % од инвестицијата за 10 години
Вистеон Електроникс	25.370.166	441.093	2
Џонсон Мети	403.820.452	28.949.862	7
Витек	16.308.848	738.409	5
Кемет	24.238.644	1.691.788	7
Ван Хоол	43.039.919	2.657.108	6
Џонсон Контролс Штип	23.178.437	2.170.869	9
Вкупно (ЕУР)	535.956.465	36.649.129	7

⁶⁰ Види повеќе во: Establishing Public Sector Investment Discount Rate, 2009, Garvanlieva, Andonov, Nikolov: <http://www.cea.org.mk/documents/studii/Public%20Sector%20Discount%20Rate%20short%20version%20final.pdf>

График: даночни приходи како проценти од јавен долг (според дефилиција на МФ)
Извор: податоци од Министерство за финансии и пресметки на авторите

Со ова сакаме да укажеме на важноста на вакви анализи кои на долг рок може да оценат дали системот за привлекување СДИ во Македонија е корисен или треба нешто да се менува. Особено што динамиката на раст на јавниот долг е загрижувачка, а Владата не ги почитува сопствените фискални правила⁶² и даноците го намалуваат учеството во јавниот долг, како што е прикажано на графикот. Загубата во даноци за една година, на пример, за 2014 година е во висина од 452 милиони денари, и е 0,539% проценти од вкупно прибраните даночни приходи или 0,2% од јавниот долг за таа година.

Дополнителни индиректни бенефити

Стимулациите и проектите за привлекување инвестиции и промоција на извозот, се базираат на политики за инвестиции кои освен директни имаат и повеќе индиректни бенефити кои не можат да се квантифицираат, или нивното мерење би било поврзано со повеќе трошоци за прибирање и за анализа на податоците отколку самиот бенефит кој би се добил со нивно прибирање. За секое од овие набројувања на индиректни бенефити, принципиелно може да кажеме дека се добри очекувања, но ние би сакале да укажеме и на некои од предизвиците кои прават реализацијата на овие очекувања во Македонија да биде скромна во најдобар случај.

Индиректни бенефити	Предизвици за реализација на овие индиректни бенефити
1. Позитивни екстерналии во форма на пренесување знаење, нови квалификации и позитивно влијание врз други компании, вклучувајќи ги и домашните компании;	1. Важните функции (продажба, истражување и развој, маркетинг) со повисока додадена вредност остануваат кај мајката компанија со ограничен пренос во Македонија.

⁶¹ Доколку стапката на непотребни субвенции (attribution rate) ја замениме/претпоставиме на 5%, тогаш загубените даноци би биле 7,7 милиони ЕУР. Пресметката е достапна на барање.

⁶² Види повеќе во: <http://cea.org.mk/dobro-upravuvane-preku-pogolema-fiskalna-transparentnost-preporaki-za-implematsija-na-preporakite-od-ad-hok-komisijata/?lang=en>

<ol style="list-style-type: none"> 2. Воведување нови бизнис сектори кои имаат ефект како пилот проекти, а по чие искуство можат да привлечат други компании, односно ефект на мултипликатор; 3. Пренесување нови технологии во производството, но и во корпоративното владеење како менаџмент, финансии, што, пак, доведува до унапредување на капацитетите на работната сила за тие технологии да можат подоцна да се пренесат и во други компании, со што домашниот пазар би можел да биде поконкурентен; 4. Агломерација на бизниси и на кластери во индустријата со што би добиле компаративна предност на национално ниво и хоризонтални и вертикални врски; 5. Промоција на извозот на национално ниво, бидејќи компаниите во ТИРЗ речиси исклучиво своето производство го пласираат на извозните пазари; 6. Работа со локални компании кои имаат бенефит преку зголемување на размената како и нивните капацитети. 7. Потенцијал за брзо реструктурирање на индустриите во регионот и трансформирање на економијата во извозник на стоки и услуги, со што би се интегрирала националната економија во светската економија на поефективен начин, споредено со традиционална трговија. 	<p>Според извештајот на ММФ во однос на екстерналии од овие зони, се укажува дека извозот (кој е повеќе од третина од вкупниот извоз во 2014 година) е главно базиран на увоз и анегдотски докази укажуваат на лимитирани прелевања на домашните добавувачи делумно и поради нивната неможност да ги исполнат техничките и безбедносните барања за извоз во ЕУ.⁶³</p> <p>Индустриските и зелените зони кои треба да оперираат во согласност со Законот за индустриски зелени зони, кои треба да обезбедат деловни врски и интегрирање на субјектите од ТИРЗ со домашната економија, не заживеаја, а сме во очекување на нов Закон за индустриски зелени зони;</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. Сè уште сме во очекување на ефектите од поголем обем. Сепак, заминувањето на едн компанија токму по 10 години кога истекуваат субвенционираниите услови, дава индикации за тоа дека овие инвестиции не се со одржлив карактер; 3. Ова може да се очекува со изменетиот Закон за индустриски-зелени зони; 4. Овозможувањето на овие субјекти да ги пласираат своите производи на домашен пазар се воведува до нелојална конкуренција кон домашните производители и се нарушува концептот на државна помош; 5. Ова може да се очекува со изменетиот Закон за индустриски-зелени зони; 6. Ова може да се очекува доколку привлекуваме инвестиции во сектори кои веќе се конкурентни и се препознатливи, со цел поголем нивен развој, како, на пример, на прехранбената и на преработувачката индустрија.
--	---

⁶³ Види повеќе: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr15242.pdf>

Препораки за унапредување на политиките за привлекување странски инвестиции

1. Оваа анализа е прва од ваков тип за оценка на ефектите од СДИ во Република Македонија и дава добра платформа за воспоставување практика за анализа на ефектите од државната помош во ТИРЗ, која треба да премине во практика преку поголема транспарентност за подлабока и подетална анализа со податоци кои ќе бидат базирани на егзактни информации, со што претпоставките би се замениле со конкретни податоци;
2. Потребно е да се направи евалуација на досегашната политика на привлекување СДИ во Македонија. Притоа, да се земе предвид поширокиот аспект на политичка стабилност, регионалната конкуренција до дно за привлекување СДИ и политичката економија наспроти потесниот аспект од привлекување СДИ преку ценовно-фискални мерки и да се утврди одржливоста и влијанието на социоекономијата на долг рок;
3. Потребно е унапредување на транспарентноста на државна помош и следење на чекорите кои ги преземала ЕУ во таа насока за транспарентноста на државната помош да ја оствари целта.^{64,65} Договорите треба да бидат јавни и транспарентни, а сумите треба да бидат достапни на македонските граѓани, бидејќи тоа се јавни средства;
4. Изнаоѓање форма на поголема одржливост на инвестициите во смисла на задржување на инвеститорите и по истекот на десетгодишниот период на користење на бенефициите, односно на даночните ослободувања. Иако во светски рамки имаме доста успешни приказни за слободни економски зони (СЕЗ), сепак, една од причините за неуспех кај оние кои биле неуспешни приказни се привлекување инвестиции и креирање вработување на краток рок, но не биле одржливи на долг рок при зголемување на трошоците за работна сила или кога преференцијалните услови не овозможуваат доволно предност;⁶⁶
5. Стимулирање на водењето на ТИРЗ од страна на приватниот сектор преку модели на јавно приватно партнерство (ЈПП), кое по дефиниција е подинамично во однос на јавниот сектор во имплементирање на регулативата во зоните, а истовремено може да понуди експертиза и подобро управување со ризици;
6. Истражувањата за СЕЗ од глобални размери укажуваат дека потребни се нови стратегии кои се повеќе од привлекување мултинационални компании и тоа стратегии за да се остане конкурентен, но не преку фискални ослободувања туку преку привлекување инвестиции со поголема додадена вредност, со фокус на физички стратешки и финансиски врски помеѓу зоната и локалната економија;
7. За унапредување на политиките за СДИ, потребно е да се фокусираат на реформи од втората генерација, особено во насока на зголемување на домашно додадената вредност преку структурни реформи за зајакнување на образованието и вештините, како и обезбедување подобра инфраструктура. Овие реформи ќе го зголемат потенцијалот за раст кој е потребен да го „носи“ зголемувањето на долгот.⁶⁷

⁶⁴ Промовира отчетност и дава можност за граѓаните да бидат подобро информирани за јавните политики. Подобро информираниите конституенти овозможуваат поефективен дијалог меѓу граѓаните и Владата и резултира со подобри одлуки кои се однесуваат на политиките“.

⁶⁵ Competition policy brief, State aid Transparency for taxpayers, May, 2014, EK, ISBN 978-92-79-35545-5, ISSN: 2315-3113

⁶⁶ www.wbiinvestmentclimate.org, World Bank, annual report 2008, FIAS Performance, Lessons Learned and Implications for Zone Development

⁶⁷ <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr15242.pdf>

Користена литература и извори

- Agency for foreign investments and export promotion of the Republic Macedonia, <http://www.investinmacedonia.com/investing-in-macedonia/technological-industrial-development-zones-tidzs>;
- Competition policy brief, State aid transparency for tax payers, May 2014, EK, ISBN 978-92-79-35545-5, ISSN: 2315-3113;
- Cost benefit analysis for investment decision, chapter 12, The economic opportunity cost for labour, Glenn P. Jenkins, Queen's University, Kingston, Canada, and Eastern Mediterranean University, North;
- Directorate for Technological Industrial Development Zones, www.fez.gov.mk.
- European Commission, State Aid, Overview, http://ec.europa.eu/competition/state_aid/overview/index_en.html
- International Monetary Fund, IMF Country Report No. 15/242, Former Yugoslav Republic of Macedonia, 2005 Article IV Consultation, Press Release, September 2015, достапно на: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr15242.pdf>
- Johnson Controls, http://www.johnsoncontrols.com/content/us/en/contact/automotive_experience/electronics.html, видено на: 24.11.2015 година;
- Journal of International Business & Law, legal and business article, US foreign trade zone, tax free zones of the world and their implications on the US economy, Susan Tiefenbrun, Vol. 12, Issue 2, Article 11, 2013;
- Measuring Costs and Benefits of Export Promotion Projects, Findings From A.I.D. Experience, Jennifer Bremer, Charles Bell, 1993, Center for Development Information and Evaluation, U.S. Agency for International Development, достапно на: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNAX277.PDF
- Menzinger J. (2003): Does Foreign Direct Investment Always enhance economic growth?, KYKLOS, Vol. 56 – 2003 – Fasc. 4, 491–508;
- Principles to enhance the transparency and governance of tax incentives for investment in developing countries, OECD, Tax and development, <http://www.oecd.org/ctp/tax-global/transparency-and-governance-principles.pdf>
- PR Newswire, 1.7.2014, Visteon Completes Acquisition of Electronics Business of Johnson Controls, <http://www.prnewswire.com/news-releases/visteon-completes-acquisition-of-electronics-business-of-johnson-controls-265370241.html> (видено на: 24.11.2015 година);
- Shadow wages for the EU regions Chiara Del Bo, Carlo Fiorio, Massimo Florio, DEAS, Università degli Studi di Milano, 2011, http://fiorio.economia.unimi.it/res/Del%20Bo%20Fiorio%20Florio%20Article%202011_1_17.pdf
- Special Economic Zones Progress, Emerging Challenges, and Future Directions Thomas Farole, Gokhan Akinci, International Trade Department, World Bank, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/2341/638440PUB0Exto00Box0361527BOPUBLICO.pdf>
- The Economist, Special Economic Zones Not so Special, 4.4.2015, seen: 27.11.2015;
- The World Bank, <http://data.worldbank.org/>
- World Bank, annual report 2008, FIAS Performance, Lessons Learned and Implications for Zone Development, www.wbginvestmentclimate.org
- 24 Vesti, субвенциите и работната сила ја спасија белгиската компанија „Ван Хоол“, 7.8.2014 година, <http://24vesti.mk/subvenciite-i-rabotnata-sila-ja-spasija-belgiskata-kompanija-%E2%80%9Evan-hol%E2%80%9D>

Договор за функционирањето на Европската Унија (консолидирана верзија од 2012 година, Службен весник бр. 326 од 26 октомври 2012 година);

Завршни сметки за компаниите за адекватни година, Централен регистар на Република Македонија, ЦРМ, добиени во декември 2015 година;

Комисија за заштита на конкуренцијата, Република Македонија, достапно на:

http://www.kzk.gov.mk/mak/zapis_decision.asp?id=11 (видено на: 20.12.2015 година);

Народна банка на Република Македонија, www.nbrm.mk

Парламентарен надзор над политиките за конкурентност, државна помош и привлекување странски директни инвестиции во земјите во Западен Балкан, ЦЕА, 2013 година, М. Николов, В. Гарванлиева, К. Цуцулоска, достапно на:

<http://www.cea.org.mk/documents/6354NPCtoolkitMK-FINAL.pdf>

Управа за јавни приходи, http://www.ujp.gov.mk/m/megjunarodni_organizacii/category/1027

Закон за контрола на државна помош, (Службен весник на Република Македонија број 145/2010);

Закон за технолошко-индустриски развојни зони (Службен весник на Република Македонија број 14/07, 103/08, 130/08, 139/09, 155/10, 127/12, 41/14, 160/14, 72/15, 129/15, 173/15 и 192/15);

Законот за индустриски зелени зони (Службен весник на Република Македонија бр. 119/2013 и 160/2014).

АНВКС

<i>Догадена вредност во странски контролирани претпријатија како дел од вкупната догадена вредност</i>	2008	2009	2010	2011
EU (28 countries)	:	:	:	:
EU (27 countries)	:	9,34	9,83	:
Euro area (18 countries)	:	:	:	:
Euro area (17 countries)	:	:	:	:
Belgium	:	:	:	29,43
Bulgaria	26,17	26,6	29,91	32,28
Czech Republic	40,63	41,93	42,87	42,94
Denmark	24,21	25,31	24,81	24,64
Germany	20,2	17,36	20,32	18,14
Estonia	41,45	40,88	44,61	43,76
Ireland	47,57	49,23	54,39	56,15
Greece	:	:	:	:
Spain	13,46	13,83	17,54	18,69
France	19,54	15,6	15,99	16,25
Croatia	:	:	20,79	24,56
Italy	13,21	13,3	13,94	14,06
Cyprus	5,77	6,42	7,8	9,14
Latvia	22,92	25,68	29,34	30,13
Lithuania	21,2	26,79	29,44	29,85
Luxembourg	:	43,65	42,18	42,42
Hungary	46,99	49,1	49,26	51,89
Malta	44,31	:	:	:
Netherlands	24,42	24,29	25,33	25,92
Austria	24,04	22,97	25,18	25,49
Poland	32,13	32,98	33,71	35,07
Portugal	:	:	17,4	19,72
Romania	39,34	40,34	42,71	40,75
Slovenia	16,5	16,46	17,05	19,21
Slovakia	41,65	43,31	36,47	38,23
Finland	19,42	19,52	19,67	20,87
Sweden	26,86	28,88	28,37	27,87
United Kingdom	28,72	28,6	29,05	29,28
Iceland	:	:	:	:
Liechtenstein	:	:	:	:
Norway	27,08	24,55	25,08	25,36
Switzerland	:	:	:	:
Montenegro	:	:	:	:
FYR Macedonia	:	:	:	:

Извор: Еуростат

Европската регулатива за државна помош и усогласеност на законот

И покрај општата забрана за државна помош, во некои околности неопходни се владини мерки за добро функционирање и правична економија. Според тоа, договорот⁶⁸ остава простор за голем број цели за одредени политики за кои државната помош може да се смета како компатибилна. Законодавството на ЕУ ги предвидува овие ослободувања. Законите редовно се ревидираат за да се подобри нивната ефикасност и да се одговори на повиците на Европскиот совет за намалена, но подобро насочена државна помош за зајакнување на европската економија. Комисијата ја донесува законската регулатива во тесна соработка со земјите-членки.⁶⁹ Оваа област ја регулира Договор за функционирањето на Европската Унија,⁷⁰ и според него „најважните исклучоци се оние од членот 87 (3) (а) и 87 (3) (в) од Договорот: членот 87 (3) (а) ја опфаќа „помошта за промоција на економски развој на областите каде што стандардот на живеење е многу низок или каде што има сериозен степен на невработеност; членот 87(3) (в) се однесува на „помош за да се овозможи развој на одредени стопански дејности или стопански сектори, каде што таквата помош нема негативно да влијае врз условите на тргување спротивно на општите интереси“.⁷¹

Законот за технолошко-индустриски развојни зони (ТИРЗ) во Македонија беше донесен во 2007 година и првиот текст на Законот не беше целосно усогласен со законодавството на ЕУ во делот за државната помош и од таа причина се одржаа консултации со Европската комисија за да се постигне усогласување. Во 2007 година, Комисијата за заштита на конкуренцијата (КЗК) донесе мислење дека текстот на Законот го повредува Законот за државната помош и обврските од законодавството на ЕУ. По ова мислење следеа преговори со ЕК, по што Законот е усогласен со законодавството на ЕУ. Тековниот Закон за технолошко-индустриски развојни зони претставува шема за помош и е во согласност со законодавството на ЕУ за државна помош во однос на регионалната помош и со овој закон се пропишуваат придобивките за странските инвеститори во ТИРЗ.⁷²

⁶⁸ Се однесува на Договор за функционирањето на Европската Унија.

⁶⁹ http://ec.europa.eu/competition/state_aid/overview/index_en.html, слободен превод на авторите.

⁷⁰ Договор за функционирањето на Европската Унија (консолидирана верзија од 2012 година, Службен весник бр. 326 од 26 октомври 2012 година.

⁷¹ Парламентарен надзор над политиките за конкурентност, државна помош и за привлекување странски директни инвестиции во земјите во Западен Балкан, ЦЕА, 2013 година, М. Николов, В. Гарванлиева, К. Цуцулоска, види на: <http://www.cea.org.mk/documents/6354NPctoolkitMK-FINAL.pdf>

Табела 1. Трошоци ЕУР, по компанија и вкупно

ТРОШОЦИ (EUR)	Вистеон Електро н	Џонсон Мети	Витек	Кемет	Ван Хоол	Продис	Џонсон Контрол с Штип	ВКУПНО од 2007 до 2014 година
Ослободувања за данок од добивка	585.690	13.643.7 40	23.355	203.302	388.653	0	184.622	15.029.36 1
Ослободувања за персонален данок	946.992	930.201	27.142	193.580	318.599	66.513	608.660	3.091.687
Разлика во надомест за наем	1.549.12 7	2.420.53 4	294.959	519.128	430.641	294.959	589.919	6.099.267
Грант за градба на објект	500.000	500.000	500.000	500.000	500.000	500.000	500.000	3.500.000
Комуналии	6.000	13.000	3.000	10.000	117.600	5.000	20.250	174.850
Обуки	1.605.00 0	2.670.00 0	165.000	1.215.000	2.425.00 0	360.000	7.495.0 00	15.935.00 0
ДДВ на градба	432.000	1.584.00 0	216.000	720.000	8.467.20 0	360.000	972.000	12.751.20 0
Трошоци	5.624.80 9	21.761.4 75	1.229.4 56	3.361.010	12.647. 692	1.586.4 73	10.370. 451	56.581.36 5
Олеснителен тек на трошоците ⁷³ (2007-2014 година)	7.649.19 4	24.923.8 49	1.470.74 8	3.875.449	15.132.2 64	1.905.11 1	11.293. 943	66.250.55 8

Табела 2. Бенефити наспроти трошоци, маргинален бенефит

	Вистеон Електроникс ЦК	Џонсон Мети	Витек	Кемет	Ван Хоол	Продис	Џонсон Контрол Штип	ВКУПНО
Тек на бенефити од вработување $10 * J * W * (1 - LCR) * A$ за сите години до 2014 година	7.197.143	7.069.530	206.278	1.471.206	2.421.349	505.501	4.625.815	23.496.822
Трошоци (неолеснителен тек)	5.624.809	21.761.475	1.229.456	3.361.010	12.647.692	1.586.473	10.370.451	56.581.365
Бенефити - трошоци = маргинален бенефит	1.572.334	-14.691.945	-1.023.178	-1.889.804	-10.226.343	-1.080.971	-5.744.635	-33.084.543

⁷³ Стапка на дисконт од 8%, види: Establishing Public Sector Investment Discount Rate, 2009 Garvanlieva, Andonov, Nikolov.

Табела 3. Финансиска исплатливост по компанија

Вистеон Електроникс (ЕУР)	Период од 2007 до 2014 година	Со проектиран раст од 5%
		до 10 години
НСВ (приватен и јавен капитал)	(9.184.126)	(8.757.532)
НСВ (приватен капитал)	(5.357.624)	(4.357.212)
Разлика НПВ	3.826.501	4.400.321
ВПИ (IRR1) (приватен и јавен капитал)	0,87%	2,60%
ВПИ (IRR2) (приватен капитал)	3,68%	5,22%
Разлика ВПИ (IRR)	2,82%	2,62%

Џонсон Мети (ЕУР)	Период од 2009 до 2014 година	Со проектиран раст од 10%
		до 10 години
НСВ (приватен и јавен капитал)	47.576.878	102.252.035
НСВ (приватен капитал)	62.119.704	132.732.669
Разлика НПВ	14.542.826	30.480.634
ВПИ (IRR1) (приватен и јавен капитал)	15,70%	15,44%
ВПИ (IRR2) (приватен капитал)	18,12%	17,72%
Разлика ВПИ (IRR)	2,43%	2,28%

Витек Електроникс (ЕУР)	Период од 2009 до 2014 година	Со проектиран раст од 15%
		до 10 година
НСВ (приватен и јавен капитал)	(1.740.760)	(856.706)
НСВ (приватен капитал)	(882.592)	287.900
Разлика НПВ	858.167	1.144.605
ВПИ (IRR1) (приватен и јавен капитал)	-3,65%	6,75%
ВПИ (IRR2) (приватен капитал)	1,49%	8,44%
Разлика ВПИ (IRR)	5,14%	1,68%

Кемет (ЕУР)	Период од 2011 до 2014 година	Со проектиран раст 15%
		до 10 години
НСВ (приватен и јавен капитал)	(4.146.540)	(3.903.431)
НСВ (приватен капитал)	(1.598.260)	916.606
Разлика НПВ	2.548.280	4.820.038
ВПИ (IRR1) (приватен и јавен капитал)	0,20%	5,53%
ВПИ (IRR2) (приватен капитал)	4,89%	8,60%
Разлика ВПИ (IRR)	4,69%	3,07%

Ван Хоол (ЕУР)	Период од 2011 до 2014 година	Со проектиран раст од 15%
		до 10 години
НСВ (приватен и јавен капитал)	(8.156.564)	421.023
НСВ (приватен капитал)	1.092.202	18.229.351
Разлика НПВ	9.248.767	17.808.328
ВПИ (IRR1) (приватен и јавен капитал)	-15,36%	8,29%
ВПИ (IRR2) (приватен капитал)	11,75%	21,78%
Разлика ВПИ (IRR)	27,11%	13,48%

Џонсон Контролс Штип (ЕУР)	Период од 2011 до 2014 година	Со проектиран раст од 15%
		до 10 години
НСВ (приватен и јавен капитал)	(6.547.739)	(7.583.275)
НСВ (приватен капитал)	1.017.368	7.657.431
Разлика НПВ	7.565.106	15.240.706
ВПИ (IRR1) (приватен и јавен капитал)	-15,61%	1,88%
ВПИ (IRR2) (приватен капитал)	12,07%	15,03%
Разлика ВПИ (IRR)	27,68%	13,15%

Долг/капитал	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Вистеон Електроникс ЦК	-10,95	0,76	1,19	3,63	4,28	2,40	1,22	1,17
Џонсон Мети			0,14	2,61	0,42	0,26	0,41	0,40
Витек			0,00	0,00	-89,77	-20,31	-46,05	50,62
Кемет					0,01	0,06	0,31	0,19
Ван Хоол						0,74	8,05	6,50
Продис						5,47	-13,72	-3,29
Џонсон Контролс Штип					-16,26	44,14	17,31	9,94

Табела 4. Финансиски показатели

<i>RoI</i> Поврат на инвестицијата	Од основање до крај на 2014 година
Вистеон Електроникс ЦК	-7%
Џонсон Мети	42%
Витек	0,3%
Кемет	5%
Ван Хоол	13%
Продис	-25%
Џонсон Контролс Штип	8%

Тековни средства/ тековни обврски	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Вистеон Електроникс ЦК	0,55	0,93	1,02	1,36	1,07	0,93	1,13	0,95
Џонсон Мети			3,48	1,11	2,65	3,49	2,47	2,72
Витек					1,84	0,11	0,26	0,46
Кемет					20,96	3,33	1,45	2,58
Ван Хоол						1,32	0,99	1,32
Продис						0,23	0,38	0,24
Џонсон Контролс Штип					0,38	0,38	1,82	1,29

Табела 5. Стапките на просечен принос на инвеститор, трошок

Пресметката со тие претпоставки е дадена подолу во табелата:

Инвеститор	R	Y	t	N	(1-R)	Трошок
Вистеон Електроникс ЦК	0,20	2%	0,10	10	0,80	0,005
Џонсон Мети	0,20	6%	0,10	10	0,80	0,014
Витек	0,20	5%	0,10	10	0,80	0,014
Кемет	0,20	3%	0,10	10	0,80	0,007
Ван Хоол	0,20	5%	0,10	10	0,80	0,012
Продис*	0,20	0%	0,10	10	0,80	0,000
Џонсон Контролс Штип	0,20	6%	0,10	10	0,80	0,015
Вкупно	0,20	4%	0,10	10	0,80	0,068

* Продис за која во моментот на изготвување на извештајот постојат сознанија дека има прекин во работата, и бидејќи досега не остварила добивка, ќе се отстрани затоа што како нетипични резултати ќе предизвикаат дисторзија во пресметките кои нема да дадат реална слика на целосниот преглед од компаниите.